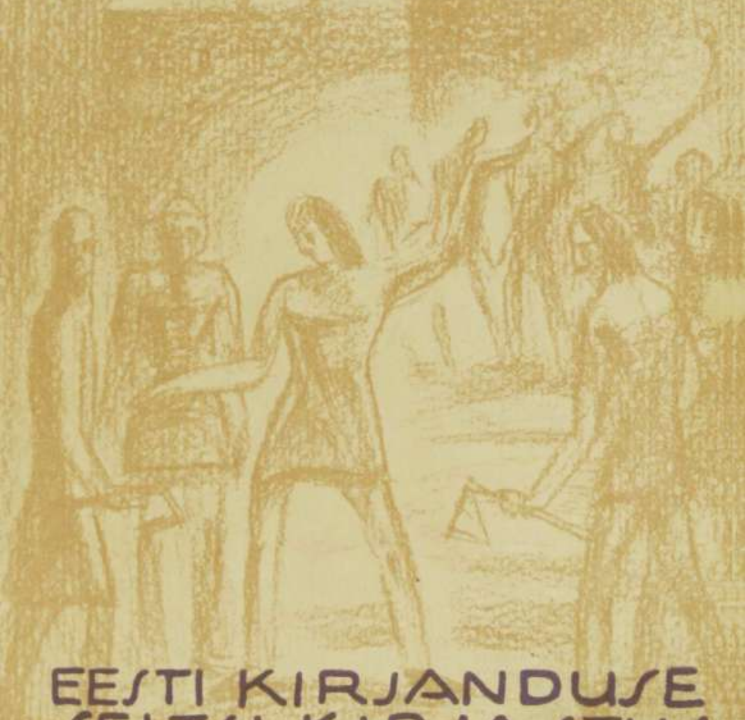
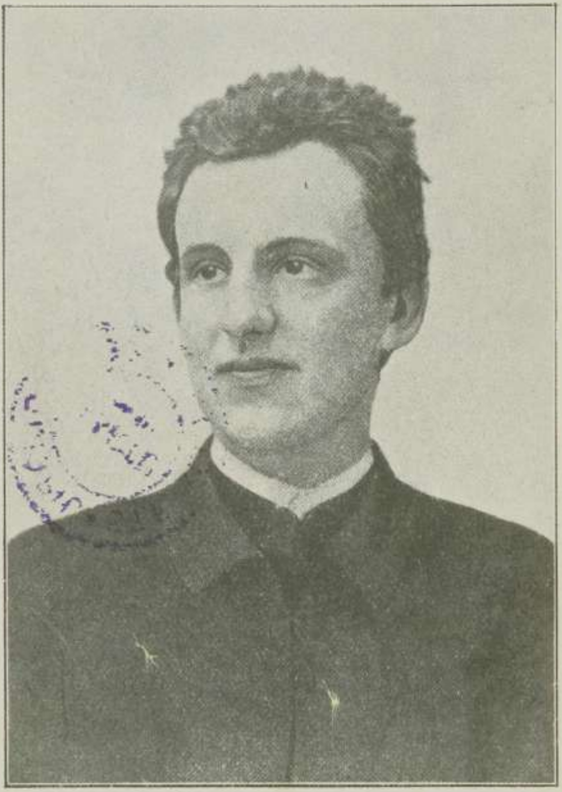
GERHART HAUPTMANN

KANGRUD

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI
RAHVAKIRJANDUSE TOIMKONNA
VÄLJAANNE NR. 25

GERHART HAUPTMANN

GERHART HAUPTMANN

KANGRUD

NÄITEMÄNG
NELJAKÜMNENDAIST AASTAIST

TÕLKINUD
A. KITZBERG

1 9 2 9
EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS
TARTUS

J. & A. PAALMANN'I TRÜKK
TALLINNA, VÄIKE KARJA 12.

Oma isale

Robert Hauptmann'ile

pühendan selle draama.

Kui ma selle draama pühendan sulle, armas isa, siis sünnib see tundmustest, mida sa tunned ja mida sellel kohal puudutada vajadust pole.

Sinu jutustus vanaisast, kes nooris eluaastais vaese kangruna nagu kirjeldatudki kangaspuude taga istunud, on saanud iduks minu luuletisele, mis, olgu ta nüüd elujõuline või mäda üdilt, siiski parim on, mida anda suudab «üks vaene mees nagu Hamlet».

Sinu

Gerhart.

DRAMATIS PERSONAE.

Dreissiger, barhendivabrikant
Proua Dreissiger
Pfeifer, ekspedient
Neumann, kassapidaja
Õpipoiss
Kutsar Johann
Tüdruk
(Pfeifer kuni Tüdruk: Dreissiger'i juures)
Weinhold, koduõpetaja Dreissiger'i poegade juures
Pastor Kittelhaus
Pastoriproua Kittelhaus
Heide, politseiülem
Kutsche, sandarm
Welzel, restoranipidaja
Proua Welzel
Anna Welzel
Wiegand, laudsepp
Proovireisija
Talunik
Metsnik
Schmidt, haavaarst
Hornig, räbalakorjaja
Vana Wittig, sepp

KANGRUD:

Bäcker
Moritz Jäger
Vana Baumert
Ema Baumert
Berta Baumert
Emma Baumert
Fritz, Emma poeg, 4 a. v.
August Baumert
Vana Ansorge
Emand Heinrich
Vana Hilse
Ema Hilse
Gottlieb Hilse
Luise, Gottliebi naine
Miilike, nende tütar, 6 a. v.
Reimann, kangur
Heiber, kangur
Üks kangrunaine
Üks poisike, 8 aastat vana.

Suur hulk noori ja vanu kangruid ja kangrunaisi.

Selle luuleteose tegevus toimub neljakümnendais aastais Kaschbachis Öökulli mäestikus kui ka Peterswaldaus ja Langenbielaus Öökulli mäestiku jalal.

ESIMENE VAATUS.

Suurem halliks lubjatud tuba Dreissiger'i majas Peterswaldaus. Ruum, kus kangrutelt valmis tööd vastu võetakse. Pahemat kätt kardinateta aknad, tagaseinas klaasuks, paremat kätt samasugune klaasuks, mille kaudu alatasa kangrud, nende naised ja lapsed sisse ja välja käivad. Parema seina ääres, mis nagu teisedki, suuremalt jaolt kaetud riiulitega barhendi tarvis, asetseb pink, mille kangrud kangaid täis ladunud. Reas, kuis nad tulnud, pääsevad nad tööd ära andma. Ekspedient Pfeifer seisab suure laua taga, millele kangur vastuvõttele esitatud töö paneb. Tema tarvitab vastuvõttel sirklit ja luupi. Kui kangas läbi vaadatud, paneb kangur selle kaaludele, kus kontori õpipoiss selle raskust kaalub. Vastuvõetud kangad laob õpipoiss riiulile. Tööpalga suuruse hüüab Pfeifer kassahoidjale, kes väikese laua taga istub.

Mai lõpu helge päev. Keskpäev. Suurem osa kangruid sarnaneb inimestega, kes kohtulaua ette viidud ja piinava põnevusega ootavad otsustamist elu või surma üle. Kõik on rõhutud nagu omane armuanni-saajale, kes, kannatades alandust alanduse järele, olles teadlik, et teda ainult sallitakse,

on harjunud end võimalikult väikeseks pidama. Kõigil on näoilmes tarretanud, tagajärgedeta, puuriv mõtiskelu. Mehed, üksteisega sarnanedes, poolteed pöialpoisilikud, poolteed koolmeisterlikud, on suuremalt jaolt rikutud, köhijad, määrdinud-kahvatu näovärviga vaesed inimesed: telgede-inimesed, kelle põlved igavesest istumisest kõverad. Nende naised ilmutavad esimesel pilgul vähem tüüpilist; on kõhnad, kurnatud, äravaevatud, kuna mehed veel kuidagi enestest paista lasevad teatud haledat eneseväärtusetunnet — ja närudes, kuna meeste riided on lapitud. Tütarlapsed pole alati ilutud; siis aga omavad vesikahvatust, õrnu vorme, suuri torkavalt melanhoolseid silmi.

Laekahoidja Neumann (raha lauale lugedes). Teeb kuusteistkümmend hõbekest 15 penni.

Ikangrunaine (30-aastane, väga ära vaevatud, võtab värisevate kätega raha). Tänan siis ka.

Neumann (kui naine seisma jääb). Noh? Ei ole jälle õige või?

Ikangrunaine (liigutatud, ägades). Paar penni palka ette oleks mulle nii hädapärast vaja.

Neumann. Mulle oleks vaja paarisada taalrit. Kui vajaolek midagi tähendaks — ! (Maksab juba teisele kangrule raha, lühidalt.) Palga etteandmist otsustab härra Dreissiger ise.

I kangrunaine. Ehk ma tohiksin siis vast kõnelda härra Dreissiger'iga?

Pfeifer (endine kangur. Et ta seda olnud, ilmneb kõigest ta tegumoest; nüüd on ta söönud, kasitud, hästi riides; tarvitab tublisti ninatubakat. Hüüab karmilt.) Siis oleks härra Dreissiger'il liiga palju tegemist, kui ta iga tühja asjaga ise tegemist tehku. Seks oleme meie siin. (Sirgeldab ja vaatab luubiga.) Võtku ka! Siin tõmbab ju. (Mässib omale suure salli kaela ümber.) Pange uks kinni, kes sisse tuleb.

Õpipoiss (Pfeifer'ile). See on ju, nagu räägi puuhalgudega.

Pfeifer. Tehtud! Kaalu pääle! (Kangur paneb kanga kaaludele). Kui te oma asja paremini oskaksite. Jätkud jälle sees. . . ei või vaadatagi. Hää kangur niisugust tööd ei tee.

Bäcker (on tulnud. Noor arukordselt tugev kangur, kelle ülesastumine vaba, peaaegu häbematu. Pfeifer, Neumann ja õpipoiss vaatavad üksteisele otsa ja pilgutavad silmi: tunnevad teda juba). Kuripatt, ja! Siin higista jälle nagu libekott!

I kangur (poolvaljult). Päike kõrvetab väga vihma järel.

Vana Baumert (tungib paremat kätt klaasuksest tuppa. Ukse taga on õlg õla kõrval kangruid mütsakus koos, ootamas. Vanamees on ette lombanud ja oma riidepaki Bäcker'i kõr-

vale pingile pannud, pühib higi). Kulubki puhkus ära!

B ä c k e r. Puhkus on parem kui raha.

B a u m e r t. Raasuke raha kuluks ikka ka ära. Tere kah, Bäcker!

B ä c k e r. Tere jah, isa Baumert! Tuleb jälle vahtida, tea kui kaua!

I k a n g u r. Kes sellest küsib. Kangur oodaku või päev otsa. Kangur ka mõni asi.

P f e i f e r. Vait sääl takka! Ei saa enam aru iseenda sõnastki.

B ä c k e r (tasa). Tal on täna jälle oma paha päev.

P f e i f e r (eesolevale kangrule). Kui sageli olen teile juba öelnud: olgu paremini puhastatud. Mis lohakus see siis jälle on? Siin on ju tolgendid sees, pikad kui mu sõrm, ja õlgi ja kõiksugu prahti.

K a n g u r R e i m a n n. Oleks vaja uusi noppimistangikesi.

Õ p i p o i s s (on kangast kaalunud). Kaal ei anna ka välja.

P f e i f e r. On siin juba sihukesi kangruid. Kahju lõimest, mis neile välja annad. Oh Jessuke, minu ajal! Küll minu meister mulle oleks näidanud. Tol ajal oli ketrusetööga teisem lugu. Siis pidi igamees oma ame-

tit oskama. Tänapäev pole seda enam vaja. — Reimann, kümme hõbekest.

Kangur Reimann. Nael ometi rehkendatakse kahanemise pääle?

Pfeifer. Mul pole aega. Tehtud, asi nudi. Mis teie toote?

Kangur Heiber (paneb oma kanga laual. Kuni seda Pfeifer vaatleb, astub viimasele lähedale, räägib poolvaljult ja pääle käies): Te vast vabandate, härra Pfeifer, tahtsin teid alandlikult paluda, kas te ehk oleksite nii armuline ja teeksite mulle hääd ja jätaksite seekord ettesaadud palga maha võtmata. . .

Pfeifer (sirgeldades ja vahtides, irvitab). No ja! Seda ka veel. Siin on küll jälle pool kude jäänud poolide pääle?

Heiber (endist viisi edasi mangudes). Teeksin ju tuleval nädalal häämeelega tasa. Mineval nädalal oli mul kaks päeva mõisas teol käia. Ja naine on mul kodus haige maas. . .

Pfeifer (kangast kaaludele andes). Jälle niisugune logarditöö! (Juba uut kangast vaadates.) Nagu vorst, tükati lai, tükati ahtake, kord kude kokku kistud, kord välja venitatud. Ja tolli pääle vaevalt seitsekümmend lõnga löödud. Kuhu jääb siis muu? Kuhu jääb lõng? See oleks veel!

H e i b e r (surub pisaraid tagasi, alandatud ja abitu).

B ä c k e r (poolvaljult Baumert'ile). Sunnikule hakka vist veel lõnga juurde ostma.

I k a n g r u n a i n e (kes kassalaua lähedale seisma jäänud ja aegajalt tarretanud silmadega nagu abi otsides oli ümber vaadanud, võtab südame rindu ja pöördub uuesti kassahoidja poole). Mul on siis küll — ma ei tea enam, kui teie mulle seekord ei anna palka ette. . . Oh Jeesuke, Jeesuke!

P f e i f e r. On see üks jeesutamine. Jätke Issand Jeesus rahule. Muidu ei ole te oma Jeesukese eest sugugi nii hirmul, valvake parem oma mehe järele, et ta iga silmapilk kõrtsi akna all ei istuks. Meie ei või palka ette anda. Peame aru andma omast tööst. Pärast nõutakse meie käest. Kes on usin, oma asja oskab ja töö teeb jumalakartuses, sel ei ole kunagi palka ette vaja. Tehtud, asi sellega.

N e u m a n n. Ja kui Bielau kangur ka neljakordse palga saab, läbi laseb ta selle neljavõrra ja teeb veel võlga päälegi.

I k a n g r u n a i n e (nagu kõigi õiglustundele edasi kaevates). Mina tõesti laisk ei ole, aga nõnda ma enam edasi ei saa. Mul on ometi kaks korda „see“ olnud. Ja mis minu

meesterahvasse nüüd, tema on ju meheks nime poolest; ta ju käis Lernau lamburi juures, aga see ka tema haigust ära ei võtnud, ja... vägisi ometi ei saa mitte... Me ju teeme tööd kuis vähegi jõuame. Ma ei ole enam mitu nädalat nahka silmale saanud, ja küll hakkab jälle minema, kui mul vähegi see nõrkus kontidest kaob. Te peate ometi asjast natukenegi aru saama. (Päälekäivalt meelitada püüdes.) Palun küll, kuida veel vähegi oskan, et lubaksite seekord paar krossi.

P f e i f e r (ei lase end eksitada). Fiedler'ile kaksteistkümmend hõbekest.

I k a n g r u n a i n e. Kõigest paar krossi, leiba osta. Talumehed enam ei laena. Ja hunnik lapsi...

N e u m a n n (poolvaljult ja naljaka tõsidusega). Ja kangrutel on iga aasta laps, alle valle, alle valle, puff, puff, puff.

Õ p i p o i s s (niisama tagasi). Kuus nädalat on kärnkonn pime teps, alle valle, alle valle, puff, puff, puff. (Sumiseb viit lõpuni.)

K a n g u r R e i m a n n (ei võta raha, mis kassahoidja temale lauale lugenud). Me oleme senini ikka kaksteistkümmend ja pool kanga päält saanud.

Pfeifer (sinnapoole hüüdes.) Kui teile ei passi, Reimann, on teil ainult vaja ütelda. Kangruid on küllalt. Liiatigi sihukesi nagu teid. Kui kaal täis, maksetakse ka täis palk.

Reimann. Et siin peaks midagi puuduma kaalu poolest...

Pfeifer. Tooge veata kangas, siis ei jää palgast midagi puudus.

Reimann. Et siin peaks sõlmi sees olema, see pole ju sugugi võimalik.

Pfeifer (edasi töötades.) Töö hea, palk hea.

Kangur Heiber (on Pfeifer'i lähedale astunud, et veel kord hääd silmapilku tabada. Pfeifer'i sõnamängu juures on ta alandlikult kaasa naeratanud, nüüd astub ta lähemale ja mangub nagu enne). Oleksin ikka alandlikult palunud, härra Pfeifer, et jätaksite ettesaadud natukese seekord maha võtmata. Naine mul juba vastlapäevast saadik voodis kõveras. Ei saa kordagi soalaadiga lüüa. Nüüd pean pooliajajale palka maksma. Seepärast.

Pfeifer (võtab nuusktubakat). Mul ei ole teiega üksi tegemist. Ka teised ootavad korda.

Reimann. Niisugused lõngad kui ma saan — niisugused ma kangaspuudele panen ja jälle maha võtan. Paremat kui ma sain ei saa ma ometi tagasi tuua.

Pfeifer. Kui teile ei passi, ei pruugi te enam lõngade järele tulla. Meil on niisuguseid küllalt, kes töö pärast naha jalataldade alt maha jooksevad.

Neumann (Reimann'ile). Te ei taha siis raha vastu võtta?

Reimann. Sellega ei või ma küll kuidagi rahule jääda.

Neumann (ilma et Reimann'ist hooliks). Heiber, kümme hõbekest! Maha viis, mis ette saadud, jääb viis hõbekest.

Heiber (astub lähemale, vaatab raha pääle, seisab, raputab pääd, nagu ei võiks ta asjalugu sugugi uskuda, võtab pikkamisi raha). Oi, oi, oi. (Ohates.) No ja, ja!

Vana Baumert (Heiber'ile). Ja, ja, vennake! See paneb mõnikord õhkama.

Heiber (hädalise häälega). Näe ometi, mul ju tütar kodus haige! Rohtu oleks vaja.

Vana Baumert. Mis tal viga on?

Heiber. Oli teine juba maast madalast sihuke äbarik. Ma ei tea . . . Sulle võin ju ütelda: ta tõi selle sündides juba kaasa. Vistrikke täis üleni ja üleni, see on ikka verest.

Vana Baumert. Igalpool oma häda. Kus kord viletsus ees, sääl tuleb õnnetus

õnnetuse järele. Sääl pole peatust ega pääsmist.

Kangur Heiber. Mis sul siis sääl rätiku sees on?

Vana Baumert. Me oleme kodus päris lagedad. Siis lasin meie koerakese ära tappa. Suurt asja tast ei ole, oli ka ära nälginud. Oli väike kena koerake. Ise ma sellega toime ei saanud. Ei olnud südant.

Pfeifer (on Bäcker'i töö vastu võtnud, hüüab). Bäcker kaksteistkümmend ja pool hõbekest.

Bäcker. See on ju närune armuand, aga mitte töötasu!

Pfeifer. Kelle asi õiendatud, mingu ära. Muidu ei pääse siin enam liikuma.

Bäcker (ümberolijaile, häält summutamata). See on närune jootraha, muud midagi. Selle eest tallaku telgi inimene varahommikust kuni hilja ööni. Ja on 18 päeva telgede ees istutud, õhtu õhtu kõrval kui välja puserdatud, pooluimane tolmust ja palavusest, siis oled õnnelikult omale kaksteist ja pool hõbekest kokku nülginud.

Pfeifer. Siin ei laotata lõugu.

Bäcker. Teie mu lõugu veel nii pea ei sule.

P f e i f e r (kargab üles). No seda ma tahan näha! (Klaasukse poole kontori.) Härra Dreissicher, härra Dreissicher, kui oleksite nii lahke ja tuleksite.

D r e i s s i g e r (tuleb, 40-aastane, lihav, astmaatiline). Mis — on siis, Pfeifer?

P f e i f e r. Bäcker laotab lõugu, ei kuula keeldu.

D r e i s s i g e r (ajab sirgu, viskab pää selga, vahib Bäcker'ile kurjalt otsa). Ah soo — Bäcker! — (Pfeifer'ile.) See on tema — seesama? (Ametnikud jaatavad päägä.)

B ä c k e r (häbematult). Ja, ja, hra Dreissicher. (Enese pääle näidates, siis Dreissiger'i pääle.) See on seesama — ja see on seesama!

D r e i s s i g e r (vihaselt). Mis see inimene enesele lubab?

P f e i f e r. Selle käsi käib liiga hästi! See läheb senini jää pääle tantsima, kuni kord midagi juhtub.

B ä c k e r (toorelt). No sina krossinorija, pea ka oma leivapragu. Sinu ema on küll ka noorekuu ajal luuavarrel sõites vanakuradiga sohkinud, et sinust niisugune saatan on saanud.

D r e i s s i g e r (äkilises vihatujus, karjub). Lõuad pea! Jalamaid pea lõuad, muidu... (Väriseb, astub paar sammu tagasi.)

B ä c k e r (ei kohku, ootab teda). Ma pole kurt. Ma kuulen veel väga hästi.

D r e i s s i g e r (valitseb enese üle, küsib, väliselt ärilise rahuga). Kas see mees ei olnud ka nende hulgas?

P f e i f e r. See on üks Bielau kangrutest. Need on igalpool hulgas, kui tükke tehakse.

D r e i s s i g e r (värisedes). No siis ma ütlen teile: juhtub seda uuesti ja läheb veel üks ainus kord niisugune parmas pooljoobnud mehi, niisuguste roheliste tattninade salk, minu maja eest mööda nagu eile õhtu — selle häbematu lauluga . . .

B ä c k e r. Te mõtlete seda verekohtulaulu?

D r e i s s i g e r. Küll ta juba teab, missugust ma mõtlen. Ma ütlen siis: kuulen ma seda veel kord, lasen ma ühe teist kinni võtta — ausõna, ma ei naljata — ja annan ta kaelakohtu kätte. Ja kui ma teada saan, kes selle viletsa laulu tegija on . . .

B ä c k e r. See on ilus laul, ja!

D r e i s s i g e r. Veel üks sõna ja ma saadan politsei järele — silmapilk. Mina kaua ei kõhkle. — Teiesuguste poistega saadakse veel toime. Olen juba toime saanud teissugustegagi.

Bäcker. No seda ma usun. Mis üks õige vabrikant on, saab toime kahe-kolmesaja kangruga nagu midagi. Mitte paari habrast kontigi ei jäta ta järele. Niisugusel on neli magu nagu lehmal ja hambad suus nagu hundil. Ei, ei, seda ei ole!

Dreissiger (ametnikkudele). See inimene ei saa meilt enam soalaadi lõksatustki.

Bäcker. Kärvan ma telgede taha või maantee kraavi, on mulle ükstäis.

Dreissiger. Välja, jalapäält välja!

Bäcker (kindlalt). Enne tahan ma oma palka.

Dreissiger. Palju ta saab, Neumann?

Neumann. Kaksteistkümmend hõbekest 5 penni.

Dreissiger (võtab ägedalt Neumann'ilt raha ja viskab lauale, nii et osalt rahasid põrandale veereb). Säh! — Siin! — Ja nüüd kähku mu silmade alt!

Bäcker. Enne tahan ma oma palka.

Dreissiger. Sääl on tema palk, ja kui ta nüüd ei tee, et lävest välja saab... Kell on parajasti 12 . . . Värvijad on parajasti lõunal . . .

Bäcker. Minu palk olgu mul peo pääl. Siin olgu mu palk. (Tipib parema käe sõrmedega pahema käe pihku.)

Dreissiger (õpipoisile). Võtke raha maast üles, Tilgner.

Õpipoiss (teeb seda, paneb raha Bäcker'ile peo pääle).

Bäcker. Igal asjal oma õige käik. (Võtab enesele aega ja paneb raha kulunud punga.)

Dreissiger. Noh? (Kui Bäcker ikka veel ei lähe, kärsitult): Pean ma järele aitama?

(Tihedalt mütsakus olevate kangrute keskel on liikumine sündinud. Keegi õhkab pikalt ja sügavalt. Siis kukkumise müdin. Kõik tähelepanek pöördub uuele juhtumusele.)

Dreissiger. Mis on siis sääl?

Mitmed kangrud ja kangrunaised (läbisegi): Üks kukkus maha! – Väike jõuetu poiss! — Tea kas langetõbi, või mis!

Dreissiger. Ja . . . kuidas? Kukkus pikali? (Läheb lähemale.)

Vana kangur. Maas ta on. (Ruumi tehakse. Kaheksa-aastane poisike on kui surnud maas.)

Dreissiger. Tunneb poissi keegi?

Vana kangur. Meie külast ta ei ole.

Baumert. See näib ju Heinichen'ide oma olevat. (Vaatab teda lähemalt.) Ja, ja, see on Heinichen'ide Gusti.

Dreissiger. Kus need inimesed siis elavad?

Baumert. No üleval meie juures, Kaschbachis. Isa käib öösiti muusikat tegemas

ja päev otsa on ta telgede ees. Neil on üheksa last ja kümnes tulekul.

Mitmed kangrud ja kangrunaised. Nende inimeste käsi käib väga viletsalt. — Neil on vesi ahjus. — Emal pole kaht särki oma üheksa poisi jaoks.

Vana Baumert (poissi puudutades). No, poisu, mis siis sinuga on? Ärka ka üles!

Dreissiger. Pange käed külge, tõstame ta üles. Kus inimestel aru pääs seesugust jõuetut last saata nii pikale teele. Tooge natuke vett, Pfeifer.

Kangrunaine (kes tõsta aitas). Ära ometi tükke tee ja surema hakka, poiss!

Dreissiger. Ehk konjakit, Pfeifer! Konjak on parem!

Bäcker (kõigi poolt unustatud, on vaadeldes seisnud. Nüüd, käsi ukselingi küljes, hüüab ta valjult ja irvitades). Andke talle midagi süüa, küll ta siis ellu ärkab. (Ära.)

Dreissiger. Selle mehega hästi ei lõpe. — Võtke tal käe alt, Neumann. — Pikkamisi, pikkamisi, nii . . . nii . . . Viime ta minu tuppa. Mis teie siis tahate?

Neumann. Ta ütles midagi, härra Dreissiger, ta huuled liikusid.

Dreissiger. Mis — sa siis tahad, poiss?

Poisike (õhkab): Süv-vä!

Dreissiger (kahvatab). Ei saa temast aru.

Kangrunaine. Ma arvan, ta ütles...

Dreissiger. Küllap näeme. Tehke rutemini. — Ta võib minu toas sohvale heita. Küll kuuleme, mis tohter ütleb.

(Dreissiger, Neumann ja kangrunaine talutavad poisi kontorisse. Kangrute hulgas tekib liikumine nagu koolilaste keskel, kui kooliõpetaja klassist lahkunud. Ringutamine ja sosistamine, ühelt jalalt teisele toetumine, mõne sekundi pärast on kõnekõmin elav ja üldine.)

Vana Baumert. Arvan ikka, et Bäcker'il oli õigus.

Mitmed kangrud ja kangrunaised. Ta ju ütles ka sedasama. — See pole siin midagi uut, et nälg mõne pikali paiskab. — Ja ülepää, mis veel talvel peab saama, kui see palgakärpimine niiviisi edasi läheb! — Kartulid ka tänavu ikaldavad. — Siin ei lähe lugu teisiti, kui kõik täiesti sirukil oleme.

Vana Baumert. Kõige parem nii teha kui vana Rentwich, pani silmuse ümber kaela ja riputas enese üles telgede külge. — Säh, võta näputäis; olin Neurodes, sääl on mu kälimees vabrikus, kus seda

tehakse, seda nuusktubakat. Ta andis mulle paar tera. Mis sul siis sääl rätiku sees hääd on?

Vana kangur. Paar peotäit kruupe. Ullbrich-möldri koorem läks ees. Kott oli pisut lõhki rebenenud ja rada järel. See oli mulle väga õnneks, võid uskuda.

Baumert. Kakskümmend kaks veskit on Peterschwaldes, ja meiesuguse jaoks ei lange ometi midagi.

Vana kangur. Ei tohi meelt heita. Juhtub ikka vahel midagi, mis natukese edasi aitab.

Heiber. Peab, kui nälg on, kõige neljateistkümne pühiku poole palvetama, ja kui sellest kõht täis ei saa, tuleb kivi suhu võtta ja imeda. Eks, Baumert? (Dreissiger, Pfeifer ja Neumann tulevad tagasi.)

Dreissiger. Ei olnud midagi. Poiss on juba jälle päris erk. (Ärritatult ja puhkides kõndides.) On aga südametunnistuseta inimesi. Laps on ju kõrrekene, otse ümberpuhuda. Päris uskumatu, kuidas inimesed ... kuis vanemad nii mõistmatud võivad olla. Laovad poisile kümme tosinat barhendikangast selga ja tublisti poolteise penikoorma tee. Otse raske uskuda. Pean korralduse tegema, et laste käest üldse

enam tööd vastu ei võeta. (Kõnnib jälle tummalt edasi-tagasi.) Igatahes soovin ma kindlasti, et niisugust asja enam ette ei tule. — Kelle kaela see siis lõpuks kõik langeb? Muidugi meie, vabrikantide, kaela. Meie oleme kõige juures süüdi. Kui niisugune vaene poisike talvel lumme kinni ja magama jääb, siis tuleb niisugune tea kust pärit sulerüütel, ja kahe päeva pärast on missugune hirmulugu kõigis ajalehtedes. Isa, vanemad, kes sihukese lapse välja saadavad . . . kus sa sellega, kunas siis need süüdi on! Vabrikandi süü puha, vabrikant on patuoinas. Kangruile tehakse pai, aga vabrikandilt võetakse nahk maha: see on südameta inimene, vereimeja, kelle sääremarjadesse iga ajalehe-koer tohib hambad lüüa. See elab rikkuses ja külluses ja maksab töölistele näljapalka. — Et temalgi on mured ja unetud ööd, millest tööline undki ei näe, et temal mõnikord aina liitmise ja lahutamise, kasvatamise ja jagamise ja arvutamise pärast pää ei tea kus seisab, et tal tuleb sada asja ette ja taha mõtelda ja kaaluda, nõnda-ütelda elu ja surma pääl väljas olla ja teistega võistelda ja päevagi mööda ei lähe, mil ei tuleks vihastuda ja kahju kanda; sellest vaikib lauliku viisakus.

Ja mis kõik ei ripu vabrikandi hõlmade küljes, mis ei ime kõik teda ja ei taha temast elada! Ei, ei! Te peaksite mõnikord minu naha sees olema, küllap teil sellest varsti villand oleks. (End kogudes.) Kuidas see poiss sääl, see Bäcker, lõugu laotas! Nüüd ta läheb ja puhub maailma täis: ma olla tea kui halastamatu. Ma laskvat kangruid iga tühja asja pärast leivast lahti. On see siis õige? Olen ma siis nii halastamatu?

Hulk hääli. Ei, härra Dreissiger!

Dreissiger. No ja, mulle näib ka nii. Ja sääljuures longivad seesugused lontrused ümber ja laulavad, meie, vabrikantide kohta häbematuid laule, ja on neil raha küllalt puskarit toobiviisi kurku kallata. Pistku nad oma nina ilusti mujale ja vaadaku, kuidas lood lõuendikudujate juures välja näevad. Need võivad viletsusest rääkida. Aga teie siin, teie barhendikangrud, teie seisukord on veel nii, et teil põhjust on vaikselt Jumalat tänada. Ja ma küsin vanadelt, usinatelt kangrutelt, kes siin on: kas võib tööline, kes oma asjad korras hoiab, minu juures omaga välja tulla või mitte?

Paljuhääli. Küll, härra Dreissiger!

Dreissiger. Noh, näete! — Niisugune nagu Bäcker muidugi mitte. Aga üht nõu ma annan teile, pidage seesugused poisid vaol. Kui asi mulle liiga kirjuks läheb, panen vabriku seisma. Lõpetan äri, ja siis võite vaadata, kuhu jääte. Siis võite vaadata, kust tööd saate. Bäcker'i käest vististi küll mitte.

I kangrunaine (on Dreissiger'i lähedale püüdnud ja puhastab roomava alandusega selle kuuelt tolmu). Kuub on vähe tolmuseks saanud, armuline härra Dreissiger.

Dreissiger. Äri läheb halvasti, seda teate te ju ise. Ma maksan juba juurde, selle asemel, et teenida. Kui ma siiski hoolitsen, et minu kangruil ikka tööd oleks, siis loodan ma, et sellest ka aru saadakse. Valmis kaupu on kümneis tuhandetes kangastes seismas, mul pole täna aimugi, kas ma seda kunagi ära müüa saan. — Nüüd olen ma kuulnud, et paljudel kangrutel siin ümberkaudu tööd sugugi ei olevat, ja siis... noh, Pfeifer võib teile kõik muu selgeks teha. — Asi on nimelt see: et te mu hääd tahtmist näeksite... armuandeid ma välja jagada muidugi ei või, seks ei ole ma rikas küllalt, aga kuni teatava piirini võin ma tööta inimestele võimalust

anda vähemalt natukenegi teenida. Et ma selle juures määratut kahju kanda võin, see on ju muidugi minu asi. — Mina mõtlen aga nii: kui inimene päevas ka kannika halba leiba teenida võib, on see ikka veel parem, kui et ta hoopis nälgima peab. Kas pole õige?

Palju hääli. Õige, härra Dreissiger!

Dreissiger. Ma olen siis häämeelega valmis veel kahesajale kangrule tööd andma. Missuguste tingimustega, seletab teile Pfeifer. (Tahab minna.)

I kangrunaine (astub temale teele ette, räägib tõtates, ägades ja pääle käies). Armuline härra Dreissiger, ma tahtsin teid väga paluda, kui te ehk... mul on kaks korda „see" olnud...

Dreissiger (kärsitult). Rääkige Pfeifer'iga, armas inimene, ma olen siin niikuinii palju aega ära raisanud. (Jätab ta.)

Reimann (astub temale ka tee pääle ette pahaselt ja kaebades). Härra Dreissiger, mina pean küll tõesti... härra Feifer on mulle. Mina olen ometi senini oma töö eest alati üksteist ja pool hõbekest saanud...

Dreissiger (peatab teda). Sääl istub ekspedient. Temaga õiendage. See on tema asi.

K a n g u r H e i b e r (peatab Dreissiger'i). Armuline härra Dreissiger. (Kogeldes ja ruttu pudrates.) Ma tahtsin teid väga paluda, kas ma ehk vahest, ta võiks mulle ... kas härra Feifer ehk võiks mulle . . . võiks mulle . . .

D r e i s s i g e r. Mis te siis tahate?

K a n g u r H e i b e r. Ettesaadud palka, mis viimati . . . ma arvasin . . . et . . .

D r e i s s i g e r. Ma ei mõista tõesti teie juttu.

K a n g u r H e i b e r. Ma olin väga hädas, sest et . . .

D r e i s s i g e r. Pfeifer'i asi, Pfeifer'i asi. Ma ei või tõesti mitte . . . õiendage asi Pfeifer'iga. (Kaob kontori. Palujad vahivad üksteisele abitult otsa. Siis astuvad nad üksteise järele õhates kõrvale.)

P f e i f e r (jälle vastuvõtte-tööle asudes). Noh, Anne, mis sina tood?

V a n a B a u m e r t. Palju siis nüüd töö eest maksma hakatakse, härra Feifer?

P f e i f e r. Kanga päält kümme hõbekest.

V a n a B a u m e r t. Kah asi!
(Liikumine kangrute keskel, sosistamine ja nurin.)

E e s r i i e l a n g e b.

TEINE VAATUS.

Toakene Wilhelm Ansorge majakes Öökullimäestikus Kaschbachis. Kitsas, katkisest põrandast kuni mustakssuitsenud laeni mitte kuut jalgagi kõrges ruumis istuvad kaks noort tüdrukut, E m m a ja B e r t a B a u m e r t; telgede ees — e m a B a u m e r t, kõssis vanake; voodi istmel poolivoki ees — tema poeg August, 2o-aastane, ogar, väikese pää ja keha ja ämblikusarnaste pikkade käte ning jalgadega, jalapingil istumas, ka pooli ajamas. Kahe väikese, paberiga kliisterdatud ja õlenuustikutega pooleldi kinni topitud ruutudega aknakesest, pahemat kätt seinas, tungib nõrk roosakas õhtune valgus. Langeb tüdrukute lahtistele linalakka juustele, nende katmatuile kõhnadele õlgadele ja vahakarva peenikesele kaelale, jämeda särgi seljavoltidele, milline kehakate, ühes lühikese kõrtsikuga jämedast lõuendist, on neile ainsamaks riietuseks. Vanamoori näol, kaelal ja rinnal lehvib laialt soe õhk: nägu kõhn kui luu ja nahk, täis kipru ja kortse ning veretu, aukuvajunud silmadega, mis villatolmust, suitsust ja tulevalgel töötamisest punased ja vesised, — pikk voltides ja väljaastunud künnapuudega kael, luitunud rätikute ja hilpudega kaetud rind. Osale seinast paremat

kätt, ahjule, ahjupingile, voodile ning mõnele karjuvvärvilisele pühapildile langeb ka veel valgus. Ahju kohal hilbud kuivamas, ahju taha on vana kraami mahutatud. Ahjupingil vanad potid ja pajad, paberile kuivama pandud kartulikoored. — Lae talade vahelt ripuvad lõngavihud. Korvikesed poolidega telgede kõrval. Tagaseinas madal, lukuta uks. Selle kõrval, seina najal kubu korvikudumisvitsu, kõrval mõned katkised kestlid. — Kangastelgede müra, soalaadi rütmilised löögid, millest maapind ja seinad võppuvad, edasi ja tagasi ruttava poolilaeviku vihin täidavad tuba. Hulka kostab poolivokkide vurin nagu suurte metsmesilaste sumin.

Ema Baumert (kaebliku, väsinud häälega, kui tüdrukud peatuvad ja kangaste üle kummarduvad.) Kas juba jälle sõlmi peate ňoppima?

Emma (vanem mõlemaist, 22-aastane, kuna ta lõnga sõlmib). On ka teistel lõnga nimi!

Berta (15-aastane). Nuhtlus on niisugusega!

Emma. Kuhu ta niikauaks jääb? Ise on ometi juba kella üheksast saadik ära.

Ema Baumert. Seda jah! Kuhu ta ometi võis jääda, mis?

Berta. Ära kartma hakka, ema!

Ema Baumert. Alati on hirm!

Emma (koob edasi).

Berta. Oota, Emma!

Emma. Mis siis on?

B e r t a. Nagu oleks keegi tulnud.

E m m a. Küllap see on Ansorge, kes koju tuleb.

F r i t z (väike, paljasjalgne ja närakais neljaaastane poiss, tuleb nuttes tuppa). Ema, kõht on tühi!

E m m a. Oota, Fritzi, oota vähe. Vanaisa tuleb kohe. Ta toob leiba kaasa ja teri ka.

F r i t z. Kõht on väga tühi, ema!

E m m a. Ma ju ütlesin sulle. Ära rumal ole. Ta tuleb kohe. Toob ilusat leiba ja kohviteri kaasa. Kui õhtule jätame, võtab ema kartulikoored ja viib talutoa juurde, perenaine annab selle eest ilusat võipiima poisule juua.

F r i t z. Kuhu vanaisa siis läks?

E m m a. Vabrikandi juurde, tööd ära viima.

F r i t z. Vabrikandi juurde?

E m m a. Ja, ja, Fritzi, härra Dreissiger'i juurde, Peterschwaldesse.

F r i t z. Kas ta säält leiba saab?

E m m a. Ja, ja, säält saab raha, ja siis ta ostab leiba.

F r i t z. Kas ta vanaisale palju raha annab?

E m m a (ägedalt). Ah, jäta juba järele, poiss. (Hakkab jälle kuduma, Berta samuti. Varsti peatuvad jälle mõlemad.)

Berta. Mine, August, ja küsi, kas vana Ansorge ei võta tuld üles.

August ja Fritz lähevad.

Ema Baumert (ülekätt võtva, lapseliku hirmuga, pea kiunudes). Ah lapsed, lapsed, kuhu ometi vanamees jääb?

Berta. Võib olla, astus korraks Hauffen'i poole sisse.

Ema Baumert (nuttes). Kui ta aga kõrtsi ei läinud!

Emma. Ära nuta, ema, niisugune meie isa ei ole.

Ema Baumert (suurdunud kartusest meeleheitel). No . . ., no . . ., no ütelge ometi, mis siis peab saama? Kui ta nüüd . . . kui ta nüüd koju tuleb . . . Kui ta kõik ära joob ja midagi kaasa ei too? Peotäit soola ei ole majas, ei leivakoorukest . . . Labidatäit süsa oleks vaja . . .

Berta. Ära muretse, ema! On kuuvalge. Me läheme metsa. Võtame Augusti kaasa ja toome paar seljatäit.

Ema Baumert. Jah, kui aga metsavaht tuleb ja teid kinni võtab!

Ansorge (vana kangur, kondilt suur, kes küüru peab tõmbuma, et tuppa pääseda; pistab pää ja ülemise poole keha uksest tuppa. Pää ja habe sasitud). Mis sääl taheti?

Berta. Kui te tule üles võtaksite!

Ansorge (vaikselt nagu haige juures rääkides). On ju alles valge.

Ema Baumert. Nüüd lased sa meid ka veel pimedas istuda.

Ansorge. Pean ka vaatama, kuidas omaga välja tulen. (Lahkub.)

Berta. Vaata nüüd, kui kitsi ta on.

Emma. Nüüd istu ja oota, kuna temal paras aeg!

Emand Heinrich (tuleb. Kolmekümneaastane, last südame all kandev. Tema väsinud näolt räägib piinav mure ja kartlik põnevus). Tere õhtust ka!

Ema Baumert. Noh, Heinrichen, mis siis sinuga on?

Emand Heinrich (kes lonkab). Astusin klaasitüki otsa.

Berta. Tule, istu. Ma vaatan, ehk saan kätte.

Emand Heinrich istub, Berta põlvitab, teeb tema jalatallaga tegemist.

Ema Baumert. Kuidas sul siis kodus läheb, Heinrichen?

Emand Heinrich (meeleheitel purskamine). Ei lähe, püha tõde, ei lähe enam kuidagi! (Võitleb asjata pisaratega; nutab sõnatult.)

E m a B a u m e r t. Meiesugustele, Heinrichen, oleks parem, kui armas Jumal näeks ja võtaks meid hoopis ilma päält.

E m a n d H e i n r i c h (enesevalitsuse kaotanud, prahvatab nuttes). Lapsed surevad mul nälga! Ma ei tea enam nõu! Tee, mis sa tahad, jookse, et pikali jääd. Ma olen ju enam surnud kui elus, aga ei ole ometi ega tule paremat. Üheksa näljast suud; need suuda nüüd täis täita. Millega siis, häh? Eile õhtul oli mul tükike leiba, sellest ei ulatanud mitte kahele kõige vähemalegi. Kellele pidin ma andma, kellele andmata jätma! Kõik karjuvad pääle: mulle, emake, mulle . . . Ei, ei! Ja see nüüd, kus ma ikka veel jalul olen. Mis peab saama, kui ma maha jään? Kartulinatukese võttis vesi. Meil ei ole vett ega vermet.

B e r t a (on klaasikillu kätte saanud ja haava pesnud). Ma pean haava nartsuga kinni siduma; (Emmale) otsi midagi

E m a B a u m e r t. Meiega ei ole ka lugu parem, Heinrichen.

E m a n d H e i n r i c h. Sul on vähemalt tütred. Sul on mees, kes tööd teha võib, aga minu oma oli mineva nädala jälle pikali. Vintsles ja väänles, et hirmu pärast ei teadnud, mis teha. Ja kui tal see

tõbi pääl on käinud, on ta ikka nädalapäevad voodis pikali.

Ema Baumert. Minu oma ei ole ka enam midagi väärt. Hakkab küll pääle, aga ei seisa jalul. Temal on rinnus ja ristluudes. Ja lagedad oleme ka kuni pennini. Kui ta täna nüüd ei too paar krossi kaasa, siis ei tea mina ka, mis saama peab.

Emma. Võid uskuda, Heinrichen. Meie oleme ka niikaugel. Isa pidi Ami kaasa võtma. Pidime ära tappa laskma, et midagi ometi kord jälle kõhtu saaks.

Emand Heinrich. Kas teil pole järgi jäänud vast peotäitki jahu?

Ema Baumert. Oh, Heinrichen, mitte niigi palju; ei ole peotäit soolagi majas!

Emand Heinrich., Siis ma küll ei tea! (Tõuseb üles, jääb seisma, mõtleb.) — Siis ma tõesti ei tea! — Siis ma ennast aidata ei oska. (Vihas ja hirmul hüüdes.) Ma oleksin ju rahul, kui seasöökigi kätte saaks! — Aga tühjade kätega ma koju minna ei tohi. Seda ma kuidagi ei või. Siis andku mulle Jumal andeks. Siis ma teist nõu enam ei tea. (Lonkab, pahemale kannale ainult toetudes, toast välja.)

E m a B a u m e r t (hüüab temale hoiatades järele). Heinrichen, Heinrichen! ära vahest mõnd rumalust tee.

B e r t a: Ega see enesele otsa tee. Ära seda karda.

E m m a. Niisugune häda on tal ju alati. (Istub jälle kanga ette ja koob mõne sekundi.)

A u g u s t (põleva küünlaga valgustab isale teed, kes lõngavihtide seljatäiega tuleb).

E m a B a u m e r t. Oh Jessuke, Jessuke, mees, kuhu sa ometi nii kauaks jäid!?

V a n a B a u m e r t. No ära kohe hammusta. Las ma enne vähe lõõtsutan. Vaata parem, kelle ma kaasa tõin.

M o r i t z J ä g e r (tuleb küürus uksest sisse. Tubli, paraja pikkusega, punapõseline soldat, husarimüts viltu kuklas, terved riided, puhas kraeta särk. Teretab soldati kombel). Tere õhtut, ema Baumert!

E m a B a u m e r t. No näe, no näe, oled ka jälle tagasi? Ei ole meid veel unustanud. Istu siis ka. Tule siia, istu.

E m m a (puutooli põllega pühkides ja lähemale lükates). Tere õhtut, Moritz! Tahad ka jälle kord näha, kuidas vaeserahva käsi käib?

J ä g e r. No ütle lugu, Emma! Ei tahtnud uskudagi. Sul on ju poeg, kellest varsti

soldat võib saada. Kus sa siis selle omale muretsesid?

B e r t a (on isa kaasatoodud toiduained vastu võtnud, liha pannile pannud ja ahju lükanud, kuna August tuld alla teeb). Sa tundsid ju kangur Fingerit?

E m a B a u m e r t. Ta oli siin meil korteris. Pidi ikka ära võtma, aga oli ise juba rinnust nõrk. Või ma tüdrukut küllalt ei keelanud. Kas ta kuulas? Nüüd on poiss ammu surnud, tüdruk vaadaku, kuidas poja üles kasvatab. No ütle ka, Moritz, kuidas sul siis väeteenistuses läks?

V a n a B a u m e r t. Ole nüüd päris vakka, ema, selle jaoks on leib kasvanud; see naerab meid kõiki veel välja; sel on riided kaasas nagu mõnel vürstil ja hõbesilinderuur ja kümme taalrit sularaha veel pääle selle.

J ä g e r (laialt istudes, näol suurustelev tiivaripsulööja-ilme). Ei või kaevata. Mul ei läinud halvasti sõjaväes.

V a n a B a u m e r t. Olevat rittmeistri juures käigupoiss olnud. Kuula aga, kuidas ta räägib, päris suurte isandate moodi.

J ä g e r. Peenelt rääkimine on mulle külge harinenud, et enam teisiti ei saagi.

E m a B a u m e r t. Ei, ei, no ütle ometi! Sihuke tühipaljas kui ta oli ja nüüd raha-

mees päälegi. Sind ei võinud ju kunagi millegi mõistliku pääle tarvitada; sust ei saanud ju lõngavihi viitsipuult mahakerijatki. — Ikka lävest välja, hiirelõkse ja linnupaelu üles seadma, see oli sulle armsam. Kas pole tõsi?

J ä g e r. Tõsi küll, ema Baumert. Ma ei püüdnud üksi varblasi, vaid ka pääsukesi.

E m m a. Ja meie võisime hoiatada: pääsukesed on kihvtised.

J ä g e r. See on mulle ükskõik. Kuidas siis teie käsi käinud on, ema Baumert?

E m a B a u m e r t. Oh Jessuke, jah, väga ja väga viletsalt viimasel neljal aastal. Mul on, näe, jooksja. Vaata ainult mu sõrmi. Ma ei tea, kas lendva on läbi löönud või mis. Olen nüüd nii viletsake. Ei saa liigetki liigutada. Ükski inimene ei usu, mis valu ma kannatan.

V a n a B a u m e r t. Temaga on lugu küll päris paha. Ega ta kaua enam virise.

B e r t a. Hommikul pane riidesse ja õhtul võta lahti. Sööda teist nagu väikest last.

E m a B a u m e r t (ikka hädise, nutuse häälega). Pean ennast eest ja takka teenida laskma. Ma olen enam kui haige. Olen koormaks. Kuidas ei ole ma juba armsat

Jumalat palunud, et ometi mu ära kutsuks. Oh Jeesus, Jeesus, minuga on lugu liiga paha. Ma ei tea ju sugugi... inimesed võiksid arvata... aga ma olen ometi lapsepõlvest pääle tööga harjunud. Mina jõudsin ju ometi küllalt tööd teha ja nüüd korraga — (katsub asjata üles tõusta) — ei saa ja ei saa. Mul on ju hää mees ja hääd lapsed, aga kui ma seda pean päält vaatama...! Kuis näevad mu tütred välja?! Veretilka ei ole pea enam ihus. Ja põsed valged nagu palakad. Muudkui talla ikka neid kangaspuid, kas sihuke tüdruk jõuab või mitte. Mis neil oma elust ka on? Aasta otsa ei saa kanga eest maha. Ja ometi ei jõua paari riidehilpugi kokku korjata, et end katta ja kord inimeste hulka minna, või kiriku, või kord paremat pala suhu saada. Mida nägu nad on — ja ise noored tütarlapsed, 15- ja 20-aastased.

B e r t a (ahju suu ees). Juba jälle hakkab suitsu tuppa ajama.

V a n a B a u m e r t. Vaata jah, suitsu ka veel. No öelgu kes mõistab, kust siia peab muudatust tulema? Langeb Jumala eest varsti kokku, see ahi ikka. Ja meie — vaata päält ja neela nõge. Me kõik köhime ja läkatame, nii üks kui teine. Kes

köhib, see köhib, ja kui sees segamini ajab ja kõik sisikond kaasa tuleb, kes inimesehing selle järele ikkagi küsib.

Jäger. See on ometi Ansorge asi, ta peab ometi ahju ära parandama.

Berta. See juba oskab ainult otsa vahtida. Tema jörab juba isegi enam kui vaja.

Ema Baumert. Sellele oleme ka juba ristiks.

Vana Baumert. Kui me veel jonnima hakkame, lendame välja. Ta ei ole ka enam pool aastat üüriraha näinud.

Ema Baumert. Nihuke jõukas mees võiks nüüd küll sõbralikum olla.

Vana Baumert. Tal pole ka midagi enam. Tal läheb ka küllalt pahasti, kui ta ka oma hädaga ei uhkelda.

Ema Baumert. Tal on ometi oma maja.

Vana Baumert. Ah, ema, mis sa räägid. Majast ei ole enam pilbast ka tema oma.

Jäger (on lühikese piibu kirjude tuttudega ja viinapudeli taskust võtnud). See ei või siin nõnda enam kaua edasi minna. Ma olen kui imet vaadanud, kuidas siin ümberkaudu

inimestega lood on. Linnas elavad ju koerad ka palju paremini kui teie siin.

V a n a B a u m e r t (erutatult). Tõsi, tõsi jah! Sina tead seda ka!? Ja ütled sõna, siis kuuled ainult: ajad on halvad.

A n s o r g e (tuleb savist supipotikene ühes, pooleli kestel teises käes). Tere tulemast, Moritz! Oled ka jälle tagasi?

J ä g e r. Aitäh, isa Ansorge!

A n s o r g e (oma potti ahju lükates). No ütle lugu: Sa näed ju pea välja nagu mõni krahv.

V a n a B a u m e r t. Näita ometi oma uuri ka. On uue ülikonna ka kaasa toonud ja 10 taalrit sularaha.

A n s o r g e (pääd raputades.) No ja, ja! — No ega ei!

E m m a (kartulikoored kotikese sisse puistates). Ma viin koored ära, võib olla ulatub tilga piima jaoks. (Lahkub.)

J ä g e r (kuna kõik põnevuse ja imestusega teda silmitsevad). Ennegi ütelge ise, kui sageli ei ole te küll mulle põrgu palavaks kütnud. Küll nad sind koolitavad, oli iga kolmas ütlus, oota aga ära, kui soldatiks võetakse. Noh nüüd, näete, on mul hästi läinud. Pool aastat ja mul olid nööbid käes. Sõna peab kuulma, see on pääasi. No ma olin ka nobe

Vahtmeistril puhastasin saapad, kammisin hobust, jooksin õlle järele. Ja, muidu, minu kraam see pidi mul hiilgama. Ma olin esimene tallis, esimene kokkukutsel, esimene sadulas; ja kui käsk anti — marss, marss! Tuline kahuritoru, välk ja pauk ja issanda heldus!! Ja valvel olin ma kui jahipeni. Ma mõtlesin muudkui ikka: siin ei aita, siin pead seda uskuma; ja nii võtsin ma meeled kokku, ja siis asi läks. Nõnda siis tuli ka nii, et rittmeister roodu ees ütles: see on husar nagu ta olema peab. (Vaikus. Süütab piipu.)

Ansorge (pääd raputades). Sul on nii siis õnne olnud?! No ja, ja! — No ega ei! (Istub põrandale, koob põlvede vahel oma kestlit.)

Vana Baumert. Siis tahame loota, et meile ka oma õnne kaasa tood. — Nüüd peame vist küll korraks kaasa jooma?

Jäger. No mõistagi, isa Baumert; ja kui lõpeb, toome veel. Lööb raha lauda.

Ansorge (agara irvitamisega). Oi, oi, näe, siin elatakse ju kui . . . sääl säriseb praad, siin on pudel viina, — joob pudelist — terviseks, Moritz! No ja, ja! — No ega ei! (Pudel hakkab ringi käima.)

Vana Baumert. Kas meil ei võiks kõigil, vähemalt kallistel aegadel, palake

liha tulel olla, selle asemel, et aasta aasta ja päev päeva kõrval teda nähagi ei saa? — Nii aga peab ootama, kuni jälle kord hulgus koerakene tuleb ja su juurde peatuma jääb, nagu see siin nelja nädala eest; ja sedagi ei juhtu elus sagedasti.

Ansorge. Kas Ami ära tappa lasksid?

Baumert. Parem, kui et ta nälga oleks kärvanud . . .

Ansorge. No ja, ja! — No ega ei

Ema Baumert. Ja oli nii valvas, kena koerakene!

Jäger. Kas teie siin ümberkaudu ikka veel maiad olete koeraliha pääle?

Vana Baumert. Oh Jeesus, Jeesus, kui meil sedagi küllalt saada oleks!

Ema Baumert. No ja, ja, palake liha on ikka väga hää.

Vana Baumert. Kas su keel enam lugu ei pea seesugusest roast? No jää aga siia elama, küll tuleb lugupidamine tagasi.

Ansorge (nuusutades). No ja, ja — no ega ei, küllap ta hää maitseb — juba see magus lõhn.

Vana Baumert (nuusutades). Selge kaneel, peab küll ütlema.

A n s o r g e. No ütle õige oma sõna, Moritz, sina ometi tead, kuidas ilmas elatakse. Kas läheb siin kord kangrute elu ka teisemaks või ei?

J ä g e r. Tahaks ometi loota.

A n s o r g e. Meie ei ela ega sure siin üleval. Meie käsi käib kahjuks pahasti, võid uskuda. Paned küll vastu viimse veretilgani. Lõpuks pead ometi alla andma. Häda sööb sul katuse pää päält ja pinna jalgade alt. Ennem, kui veel telgede ees tööd teha võisin, lõin ennast ikka veel kuidagi läbi, olgugi mure ja hädaga. Tänapäev ei anta mulle enam jupikestki tööd, ju aasta otsa. Korvipunumisega on ometi nii, et vaevalt hinge sees hoiad. Punu kuni hilja ööni ja kui voodi langed, mis sa siis ikka teeninud oled. — Sinul on ometi haridust, no ütle ise. Kas võib sel kallil ajal keegi omaga läbi saada? Kolm taalrit viska välja majamaksudeks, üks taaler maarenti, kolm taalrit majavõla intressi. Neliteistkümmend taalrit ma aastas kokku teeningi. Jääb mulle terve aasta jaoks seitse taalrit. Sellega nüüd keeda, küpseta, küta, muretse riided, kängitse, paika ja kohenda ennast ja maja ja mis muu kõik veel! — On see siis ime, kui enam intressi maksa ei jõua?!

Vana Baumert. Peaks minema keegi Berliini, peaks kuningaga rääkima, kuidas meie asi on.

Jäger. Niigi palju see ei aita, isa Baumert. Sellest on juba küllalt ajalehtedes räägitud. Aga rikkad, need käänavad asja nii ... need kuraditavad kõige paremad ristiinimesed üle.

Vana Baumert (pääd raputades). Et neil sääl Berliinis seda nuhki ka sugugi ei ole!

Ansorge. Ütle sina, Moritz, kuidas see võimalik on? Kas selle vastu seadust sugugi ei ole? Kui nüüd lõhu tööd teha, et nahk käte päält maas ja ei saa ometi võla intressi ära maksta. — Kas võib talumees mu maja ära võtta? Talumees ta küll on, see tahab oma kätte. Ma ei mõista mõtelda, mis sellest peab saama? — Kui nüüd mina pean majakesest välja minema . . . (pisaraid neelates.) Siin olen ma sündinud, siin on mu isa telgede ees istunud, enam kui 40 aastat. Kui sagedasti ei ütelnud isa emale: Ema, kui mina kord lõpen, majakene pea kinni. Selle olen ma omale kätte võitnud, siin tähendab iga nael seinas läbivalvatud ööd ja iga palk aasta otsa kuiva leiba. Siis peaks ometi arvama, et . . .

Jäger. Need võtavad inimeselt viimse, seda nad teevad.

Ansorge. No ja, ja! — No ega ei! Läheb aga asi niikaugele, oleks mulle juba armsam, ennem kandku nad mind välja kui vanul päevil ise peaksid minema. See natuke suremist! Mu isa suri ka häämeelega küllalt. — Kui juba viimast vaakus, hakkas tal natuke hirm. Kui mina aga tema juurde voodi ronisin, jäi ta ka jälle vagusamaks. — Kui mõtelda, siis olin 14-aastane poisike. Olin väsinud ja jäin muudkui magama haige juures, — ma ei osanud paremini — ja kui üles ärkasin, oli ta juba külm.

Ema Baumert (vaikuse järel). Berta, võta Ansorge supp ahjust välja.

Berta. Sööge, isa Ansorge.

Ansorge (nuttes süües). No ega ei! — No ja, ja!

Vana Baumert on hakanud panni päält liha sööma.

Ema Baumert. No, isa, sa võid ometi kannatada. Lase Berta paneb korralikult lauale.

Vana Baumert (süües). Kahe aasta eest olin viimati armulaual. Kohe selle järel müüsin kirikukuue maha. Selle eest ost-

sime tüki vägevat. Sest ajast ei ole enam liha mu suhu saanud, kuni täna õhtuni.

J ä g e r. Mis liha siis meile vaja ongi, meie eest söövad seda vabrikandid. Need tammuvad rasvas kuni kaelani. Kes ei usu, mingu vaatama Bielausse ja Peterschwaldesse. Sääl näed imet. Ikka üks vabrikandiloss teise järele, üks palee teise taga. Peegliklaasist akendega, tornidega ja raudaedadega. Ei, ei, sääl ei tea keegi halbadest aegadest. Sääl piisab prae ja küpsiste, tõldade ja kaleskate, kuvernantede ja ei tea veel kõik mille jaoks. Neil kõdistavad kaerad kõhus! Need ei tea, mis ära teha rikkuse, ülbuse pärast.

A n s o r g e. Vanasti oli koguni teine asi. Siis lasksid vabrikandid kangruid kah elada. Täna löövad nad kõik ise läbi. See tuleb aga sellest, ütlen ma: kõrgem seisus ei usu enam Jumalat ega kedagi kuradit ka mitte. Need ei tea midagi käskudest ega nuhtlustest. Sellepärast varastavad nad meilt viimase leivapala ja nõrgendavad ja õõnestavad meie toidunatukest kuida aga saavad. Neilt kõik see õnnetus tuleb. Kui meie vabrikandid oleksid hääd inimesed, siis ei oleks ka meil ühti seda nälga.

J ä g e r. Nüüd pange kord tähele, ma loen teile korraks ette midagi ilusat. (Tõmbab mõned paberilehed taskust.) Ennegi, August, mine, jookse, too veel pudel. No, August, sa ju aina naerad ühtelugu.

E m a B a u m e r t. Mina ei tea, mis selle poisiga on, sel läheb ühtelugu hästi. Naerab aga, tulgu mis tahes. No, vadi, vadi. (August tühja pudeliga ära.) No vana, sa näid teadvat, mis hää maitseb?

V a n a B a u m e r t (on söögist ja joogist uut julgust saanud.) Moritz, sina oled meie mees. Sa oskad lugeda ja kirjutada. Sa tead, kuidas kangrute asi seisab. Sul on vaeste inimeste jaoks südant. Sa pead selle meie asja oma kätte võtma.

J ä g e r. Kui rohkem ei nõuta? Ma selle järele ei küsiks! siin meie vabrikandinärudele, neile mängiksin ma häämeelega kord ühe loo. Ma ei hooliks sellest midagi. Mina olen leplik poiss, aga kui ma kord kurjaks ja vihaseks saan, võtan ma Dreissiger'i ühte ja Dittrich'i teise pihku ja poksin neil pääd kokku, et neil tuld silmist särtsub. — Kui mina ja teie saaksime sellega toime, et me kokku hoiaksime, võiksime me vabrikantidele sihukese tüki teha .. Siis ei oleks meil selle juurde ei kuningat

ega valitsust vaja, vaid võiksime lihtsalt öelda: me tahame seda ja seda, nii ja nii, ja siis vilistab siin varsti kõik teisest torust. Kui need ka näevad, et meil on üdi, on nad varsti kükakil. Neid palvevendi ma tunnen. Need on arad lurjused.

Ema Baumert. See on ikka õige küll. Mina ei ole tõesti halb. Mina olen ikka see olnud, kes ütles, rikkad peavad ka olema. Aga kui asi nõnda tuleb . . .

Jäger. Minu pärast võiks neid kõiki kurat võtta, mul neist kahju ei oleks.

Berta. Kus siis isa on! (Vana Baumert on tasakesi ära hiilinud.)

Ema Baumert. Ei oska arvata, kuhu ta läks.

Berta. Võib olla, et ta liha enam ei kannata?

Ema Baumert (ärevalt nuttes). No näete nüüd! Nüüd näete! Ei seisa enam sees, hää toidunatuke, peab selle jälle enesest andma.

Vana Baumert (tuleb viha pärast nuttes). Ei, ei! Minu lugu on varsti lauldud. Minuga on nad varsti niikaugel! Oled kord parema suutäie jaole saanud, ei seisagi sul enam sees! (Istub nuttes ahjupingile.)

J ä g e r (äkki vihaseks saades, kirglikult). Ja selle juures on meil ometi ametnikke, mitte kaugel siit, kellel aasta otsa muud teha ei ole, kui Jumalalt päevi varastada. Need tahavad tõendada: kangrud võiksid hästi omaga välja tulla, nad olevat ainult laisad.

A n s o r g e. Need ei ole inimesed. Need on midagi muud.

J ä g e r. No laske aga olla, üks sai juba oma jao. Mina ja punane Bäcker, me näitasime talle; kõige viimati, kui ära läksime, laulsime veel seda laulu.

A n s o r g e. Oh Jeesus, Jeesus, kas see see laul on?

J ä g e r. Ja, ja, siin ta mul on.

A n s o r g e. See on see Dreissicher'i-laul või kuidas?

J ä g e r. Ma loen kohe ette.

E m a B a u m e r t. Kes selle laulu siis tegi?

J ä g e r. Seda ei tea keegi inimene. No kuulge aga. (Loeb, koolipoisiliselt veerides, halvasti toonitades, aga kõva tundmusega. Kõik kõlab välja: meeleheide, valu, viha, kättemaksuiha.)

Üks kuri kohus on meil siin,
Kes sellega ei tõtta,
Et hakkaks otsust tegema,
Meilt r u t t u elu võtta.

Ses piinakambris vaevataks',
Meid surnuks p i k k a m i s i,
Kes kuuleb meie hädahäält,
Ja ohkeid valulisi!

V a n a B a u m e r t (on laulu sõnadest tabatud ja põhjani vapustatud, mitu korda ennast vaevaga vahele rääkimast pidada suutnud. Nüüd läheb kõik temaga läbi: välja pursates, nuttes ja naerdes läbisegi oma naisele): Siin piinakambris vaevataks' meid surnuks pikkamisi! kes seda on kirjutanud, ütleb tõtt! seda pead sa, ema, tunnistama. . . Kuidas seal seisab? Kes kuuleb meie. . .

J ä g e r. . . . hädahäält. Ja ohkeid valulisi!

V a n a B a u m e r t. Sina tead, mis meie päev päeva kõrval kokku õhkame, oleme me püsti või pikali.

J ä g e r (kuna Ansorge töö seisma on jätnud ja sügavalt põrutatult ning kössi langenult istub, ema Baumert ja Berta ühtelugu silmi pühivad, loeb edasi):

On Dreissiger'id timukad
Neil sulaseid on palju,
Nad kõik on vahvad nülgima
Ja kõvad nagu kalju!

Te kelmid kõik, te saatanad. . .

Baumert (viha pärast värisedes, põrandat tampides): ja saatanad!

Jäger (loeb).

Miks põrgus te ei asu?
Te rüüpate vaid vaeste verd.
Teil needmine on tasu!

Ansorge. No ja, ja, on ju ka needmise väärt!

Baumert (käsi rusikas ähvardades). „Te rüüpate vaid vaeste verd!"

Jäger (loeb):

Ei aita palved, kaebused,
Ei nutt ka valuline.
„Ei passi teil, siis — kasige!
Teid ootab nälgimine!"

Vana Baumert. Kuidas sääl seisis? „Ei aita palved, kaebused?" Iga sõna . . . iga sõna . . . see on kõik nii tõsi kui piiblis. „Ei aita palved, kaebused, ei nutt ka. . .

Ansorge. No ja, ja! — No ega ei! See ju midagi ei aita.

Jäger (loeb).

Nüüd mõelge seda viletsust
Ja inimeste häda:
Ei majas leivapalukest —
Mis ütleb vaeste süda?!

Haa, halastus! See tunne on
Teil, inimsööjad, tume,
Ja teie püüd ja siht, see on —
Me nahk ja viimne hame!

Vana Baumert (kargab üles, kaasa kistud, marus). Nahk ja viimne hame. Kõik õige. Nahk ja hame! Siin seisan ma, Robert Baumert, Kaschbachi kangur. Kes võib ette astuda ja ütelda. . . Ma olen olnud hoolas inimene eluaeg, nüüd vaadake mind! Mis olen ma selle eest saanud? Kuidas näen ma välja? Mis nad on teinud minust? „Siin piinakambris vaevataks' mind surnuks pikkamisi.“ (Sirutab käed välja.) Sähke, katsuge, nahk ja kondid. „Te kelmid kõik, te saatanad!“ (Langeb nuttes istmele kössi.)

Ansorge (viskab kestli nurka, tõuseb püsti, värisedes). See peab teiseks saama, nüüd jalamaid. Me ei kannata seda enam. Me ei kannata seda enam, tulgu mis tuleb!

Eesriie langeb.

KOLMAS VAATUS.

Külakõrts Peterswaldaus, suur ruum, mille palklage keskel puusammas kannab; selle ümber laud. Sambast paremat kätt tagaseinas väike uks. Tema läbi võib õue näha, kus vaadid ja pruuliriistad. Sees, paremat kätt uksest, lett: puust mehekõrgune vahesein lahtritega jooginõude jaoks; selle taga seinakapp napsipudelite reaga; leti ja kapi vahel kõrtsmiku istekoht. Leti lähedal kirju vaibaga kaetud laud; selle kohal ilus lamp, toolid ümberringi. Mitte kaugel paremat kätt seinas uks päälkirjaga „Veinituba". Veel eespool paremat kätt tiksub kell vanas kapis. Pahemat kätt välisuksest, tagaseina ääres, laud pudelite ja klaasidega, nurgas suur pottahi. Paremat kätt külgseinast kolm väikest akent, nende all pikk pink ja iga akna kohal suur puulaud. Laudade laiade väliskülgede ees seisavad tugipingid, vastasküljede ees puutoolid. Suur ruum on siniseks lubjatud, seinad plakatitega ja kirjude piltidega ning õlivärvi-trükkidega kaetud, nende hulgas Friedrich Wilhelm IV näopilt.

T r a h t e r s n i k W e l z e l, hääsüdameline, kehakas mees, 50 a. vana, laseb letilaua taga vaadist õlut. T e m a n a i n e triigib ahju kõrval. Ta on tugev, puhtalt riietatud 35-aastane naine. A n n a

W e l z e l, 17-aastane ilus tüdruk, toredate linalakk-punaste juustega, kenasti riides, istub näputööga kaetud laua juures. Pilguks tõstab ta pää üles ja kuulatab: eemalt kostub koolilaste kaeblik haualaul. M e i s t e r W i e g a n d, laudsepp, istub sellesama laua ääres, õlu ees; mees, kellest märgata, et teab, kuidas peab ilmas elama, kui eesmärgile tahad jõuda, nimelt: pead olema kaval, kärmes ja hoolimatu. R e i s i j a sambalaua ääres närib hoolega saksa beefsteak'i. Ta on keskmiselt suur, toidetud ja joodetud, hääs tujus, elav ja häbematu. Ülevalpidamine moodis. Ta kõrval toolidel lebavad ta reisiasjad, tasku, mustrikohver, vihmavari, palitu ja plüüšvaip.

W e l z e l (reisijale õlut viies, Wiegand'ile). Täna on ju Peterschwaldes kurat lahti.

W i e g a n d (käreda, pasundava häälega). Noh, eks ole Dreissicher'i juures töö vastuvõtmise päev.

P r o u a W e l z e l. Muidu aga ei olnud niisugusel päeval sugugi nii kihav.

W i e g a n d. See võib vast olla nende kahesaja uue kangru pärast, kellele nüüd ka tööd tahetakse anda.

P r o u a W e l z e l (ikka triikides). Ja, ja, see vist on nii. Kui ta kahtsada tahab, tuleb neid küll kuussada. Meil on ju seda sorti küllalt.

W i e g a n d. Oh Jeesus, Jeesus, neid jätkub. Ja kui neil ka halvasti läheb, välja

nad ei sure. Need soetavad rohkem lapsi ilma kui tarvitada võime. (Laul tuleb silmapilguks enam kuuldavale.) Juurde tulevad ka veel matused! Surnud on kangur Fabich.

W e l z e l. See pidas vastu kaua küllalt. See uitis juba enam aastat ümber kui surmavari.

W i e g a n d. Võid uskuda, Welzel, sihuke pisike puusärgike, mihukest ma veel eluilmas pole kokku naelutanud. Oli see aga korjus, mitte üheksakümmend naelagi raske.

R e i s i j a (sööb). Kuid mina ei mõista... kuhu ka vaatad, sääl loed aina hirmulugusid kangrute vaesusest, nõnda et arvamisele tuled, siin on terveni kolmveerand inimesi juba nälga kärvanud. Ja kui siis niisugust matust näed! Ma sõitsin praegu parajasti külast läbi: pasunakoor, kooliõpetaja, koolilapsed — Issand, maetakse nagu Hiina keisrit. Ja, kui inimesed veel seda kõike maksta jõuavad...! (Joob õlut, kui klaasi käest pannud, äkki kergatsi kombel.) Kas pole tõsi, preili? Eks ole mul õigus?

A n n a (naeratab häbelikult, tikib edasi).

R e i s i j a. Vist hommikukingad papale?

W e l z e l. Ei mina niisuguseid asju jalga tõmba.

R e i s i j a. Noh, kuulge ometi! Poole oma varandusest annaksin ma, kui need mulle oleksid.

P r o u a W e l z e l. Niisuguseist asjust temal arusaamist ei ole.

W i e g a n d (kui ta mitu korda köhatanud, tooli nihutanud ja kõnelemiseks hoogu võtnud). Härrad rääkisid matustest. No ütelge ometi, noor proua, eks ole see kõigest väike matus?

R e i s i j a. Ja, siis küsin mina aga . . . See peab ometi pöörast viisi raha maksma. Kust inimesed selle raha välja võtavad?

W i e g a n d. Te vabandate lahkesti, mu härra, see on siinse vaesema rahva juures niisugune lollus. Kui tohib öelda, nad teevad omale seesuguse ülepiiri ettekujutuse aukartusest ja kohusetundlikkusest õndsalt lahkunu järelejääjate vastu. Kui on surnu veel koguni isa või ema, siis on niisugune ebausk, mis veel viimse kokku kraabib, ja kus lastel jõudu ei jätku, seal laenatakse lähema rikka käest. Ja siis tõusevad võlad kõrvuni; kõrgeauline õpetaja, köster ja kes kõik veel, siis see söötmine ja jootmine ja muu asi. Ei, ei, ma küll kiidan lapselikku aukartust vanemate vastu, aga mitte, et leinajaid terve eluaeg kohustused koormavad.

R e i s i j a. Aga lubage, sääl peaks ometi õpetaja inimestele asja selgeks tegema.

W i e g a n d. Te vabandate lahkesti, mu härra, ma pean siin kostma, et igal vähemalgi kogudusel on oma jumalakoda ja oma aulik hingekarjane üleval pidada. Niisugusel suurel matusepühal, sääl on kõrgel kirikuülemusel oma ilus kasusaamine. Mida arvurikkamalt nihuke haudapanemine ette tuleb, seda avaramini voolavad maksud. Kes siinseid töötavaid olusid tunneb, võib mõõduka kindlusega tõendada: härrad vaimulikud sallivad ainult vastumeelt vaikseid matuseid.

H o r n i g (tuleb. Väike, o-säärtega vanamees, veersekk üle õla, ta on kaltsukorjaja). Tere lõunat ka! Paluksin ühe prostoi. Noh, noor proua, on teil midagi nartsude poolest? Preili Anna! Mul on väljas vankris ilusad juuksepaelad, särgipaelad, sukapaelad, ilusad nööpnõelad, juuksenõelad, haagid ja aasad. Kõik annan paari nartsu eest. (Teisel toonil.) Nartsudest tehakse ilus valge paberikene, ja siis kirjutab peigmees selle pääle ilusa kirjakese.

A n n a. Tänan väga, mina ei tahagi peigmeest.

P r o u a W e l z e l (polti vahetades). On see aga tüdruk: Meheleminekust ei taha ta teadagi.

R e i s i j a (kargab üles, nähtavasti rõõmsalt üllatatud, astub kaetud laua juurde ja pakub Annale kätt). See on mõistlik, preili, tehke nagu mina. Topp! Andke käsi. Jääme mõlemad vallalisteks.

A n n a (punane nagu vähk, annab käe). No teie oletegi ometi juba abielumees.

R e i s i j a. Jumal hoidku, teen ainult nõnda. Te mõtlete küll, et ma sõrmust kannan? Selle olen ma ainult sõrme pistnud, et kaitsta oma avatlevat isikut ebapuhaste kallalekippumiste eest. Teist ma seda ei karda. (Pistab sõrmuse tasku.) Ütelge — ometi, preili, kas te kunagi mitte veidikenegi mehele minna ei taha?

A n n a (pead raputades). Ei!

P r o u a W e l z e l. See jääb teil vanaks tüdrukuks, olgu siis, et tuleks midagi väga haruldast.

R e i s i j a. No miks ka mitte? Üks Sileesia rikas suurnik kosis oma ema toatüdruku, rikas vabrikant Dreissiger kosis ka trahtersniku tütre. See ei ole poolt nii ilus kui teie, preili, ja sõidab nüüd tõllaga. Miks ka mitte? (Kõnnib ennast sirutades ja jalgu ergutades.) Jooksin tassi kohvi.

(A n s o r g e ja vana B a u m e r t tulevad, kumbki lõngakandamiga, istuvad vaikselt ja alandlikult Hornig'i juurde, esimese laua äärde pahemat kätt.)

W e l z e l. Tere tulemast! Isa Ansorge, saab teid ka kord näha?!

H o r n i g. Tuled ka korraks välja oma suitsupesast?

A n s o r g e (abitult ja näilise kohmetusega). Tõin omale jälle kord lõnga.

V a n a B a u m e r t. Ta tahab ka kümne hõbekese eest tööd teha.

A n s o r g e. Ma poleks seda teinud, aga korvikudumisel on ka lõpp.

W i e g a n d. Ikka parem kui mitte midagi. Ta teeb seda ju ka, et inimestel tööd oleks. Ma olen hää tuttav Dreissicher'idega. Mineval nädalal võtsin sääl aknaid eest. Siis rääkisime selle üle. Ta teeb seda ainult halastusest.

A n s o r g e. No ja, ja! — No ega ei!

W e l z e l (kummalegi kangrule napsi viies). Noh, ütle aga, Ansorge, millal sa viimati habet ajada lasksid? — See härra tahaks teada.

R e i s i j a (hüüab eemalt). Aga, härra Welzel, seda ma ju ei ütelnud. Härra kangurmeister torkas mulle silma oma auliku väljanägemisega. Niisuguseid hiiglakujusid saab harva näha.

A n s o r g e (sügab häbelikult pääd). No ja, ja! — No ega ei!

R e i s i j a. Niisuguseid ürgtugevaid looduseinimesi on tänapäev harva leida. Kultuur on meid liiga silinud . . . mind rõõmustab veel ürgolek. Käharad silmakulmud! Sihuke metsik habe . . .

H o r n i g. Ennegi vaadake, kallis härra, tahan teile midagi öelda: neil inimestel sääl ei jätku habemeajaja jaoks ja ammugi ei jõua nad habemenuga omale osta. Mis kasvab, see kasvab. Välimise inimese pääle ei või need teps midagi kulutada.

R e i s i j a. Aga ma palun teid, armas mees, ega siis mina . . . (Tasa Welzel'ile.) Kas sellele karvasele võib klaas õlut pakkuda?

W e l z e l. Hoidku, ta ei võta vastu. Tal on omad veidrad vaated.

R e i s i j a. Noh, siis mitte. Lubate, preili? (Istub kaetud laua juurde.) Võin teile ütelda, teie tore juus torkas mulle silma juba sisse astudes. See tume läige, see pehmus, see küllus! (Suudleb nagu võlutult oma sõrmeotsi.) Ja see sära . . . nagu küps nisu. Kui te nende juustega Berliini tulete, panete kõik kihama. Ausõna, nende juustega võite õueringkonda pääseda . . . (Seljakile laskudes juukseid vaadates.) Tore, lihtsalt tore!

W i e g a n d. Selle tõttu ta ju ongi ilusa hüüdnime saanud.

R e i s i j a. Kuidas teda siis hüütakse?

A n n a (naerab järjest.) Oh, ärge kuulake.

H o r n i g. Rebane, eks ole?

W e l z e l. Jätke juba järele. Teete mul tüdruku veel hoopis ogaraks! Nad on temale juba küllalt rumalusi pähe pistnud. Täna tahab ta krahvi, homme olgu juba vürst.

P r o u a W e l z e l. Ära mul tüdrukut laida, mees! Ei ole patt, kui inimene tahab edasi saada. Nõnda kui sina mõtled, nõnda ei mõtle kõik. See polekski hää, siis ei saaks keegi paigast, kõik jääksid istuma. Kui Dreissiger'i vanaisa nii oleks mõtelnud, oleks ta küll ka vaeseks kangruks jäänud. Nüüd on ta kivirikas. Vana Tromtra polnud ka enamat kui vaene kangur, nüüd ta on aadliseisuses päälegi.

W i e g a n d. Õige, mis õige. Welzel, selles asjas on su abikaasa õigel teel. Sellele võin ma alla kirjutada. Oleksin mina mõtelnud nagu sina, kus oleksid täna minu seitse selli?

H o r n i g. Sa oskad asjale otsa joosta, seda peab sulle kadeduski jätma. Kui kangur alles kahe jala pääl ümber kargab, teed sa temale juba puusärgi valmis.

Wiegand. Kes tahab ühes minna, peab igal ajal valmis olema.

Hornig. Ja, ja, sina oskad ennast valmis hoida. Sa tead paremini kui ükski arst, millal surm mõnd kangrulast viima tuleb.

Wiegand (vaevalt veel naeratades, äkki vihaselt). Ja sina tead paremini kui politsei kus kangrute keskel näppajaid leidub, kes iga nädala kena natukese kude üle jätta oskavad. Sa otsid närusid, aga ei põlga ka lõnga, kui ette tuleb.

Hornig. Ja sinu nisu õitseb surnuaial. Mida enam höövlilaastudele puhkama minejaid, seda parem sulle. Kui sa neid lastehaudade ridasid näed, patsutad sa oma kõhtu ja ütled: tänu taevale, tänavu oli jälle hää aasta; pisikesi langes jälle kui põuasitikaid puude otsast. Võin enesele jälle pudeli nädalas enam lubada.

Wiegand. Sellepärast pole ma veel varguse vastuvõtja.

Hornig. Muidugi, muidugi, sina nüüd. Sina vast teed ainult mõnele rikkale vabrikandile kahekordse arve või tood omale Dreissiger'i ehituse juurest paar lauaotsa, kui just kuu parajasti ei paista.

W i e g a n d (temale selja pöördes). Räägi sina kellega tahad, aga mitte minuga. (Äkki jälle.) Valenarts!

H o r n i g. Surmatisler!

W i e g a n d (teistele). Ta võib ka loomi kahetada.

H o r n i g. Vaata aga ette, ütlen ainult sulle, kõiges, muidu teen korraks oma märgi. (Wiegand kahvatub.)

P r o u a W e l z e l (oli välja läinud, paneb nüüd reisijale kohvitassi ette). Või pean ma teile kohvi parem tuppa viima?

R e i s i j a. Mis te veel ei mõtle. (Imara pilguga Anna poole.) Siin tahan ma istuda, kuni ma suren.

Noor metsaülem ja talumees, viimane piitsaga, tulevad.

M õ l e m a d. Tere! (Jäävad leti ette seisma.)

T a l u m e e s. Kuluks ära paar ingverit.

W e l z e l. Tere tulemast ühtlasi! (Valab napsi, klaasid lüüakse kokku.)

R e i s i j a. Noh, härra metsaülem, tubli marss seljataga!

M e t s a ü l e m. Seda küll. Tulen Steinseifferi külast.

I ja II v a n a k a n g u r tulevad, istuvad Ansorge', Baumert'i ja Hornig'i juurde.

R e i s i j a. Vabandage, te olete krahv Hochheim'i metsaülem?

M e t s a ü l e m. Krahv Kailsch'i.

R e i s i j a. Muidugi, muidugi, seda ma tahtsingi ütelda. Siin on häda nende paljude krahvide ja parunite ning vabahärradega. Olgu hiigla mälu. Milleks teil kirves kaasas on, härra metsaülem?

M e t s a ü l e m. Selle olen ma puuvargalt ära võtnud.

V a n a B a u m e r t. Meie härrased on paari puuhalu asjus väga valjud.

R e i s i j a. No lubage, see ei lähe ka mitte. Kui igaüks võtma hakkaks . . .

V a n a B a u m e r t. Kui lubatakse ütelda, siis on lugu nagu suurte ja väikeste varastega igalpool; siin on mõned, kes suurel viisil puudega kauplevad ja varastatud puudest rikkaks lähevad. Kui aga vaene kangur . . .

E s i m e n e v a n a k a n g u r (Baumert'i kõnet katkestades.) Meie ei tohi raokestki võtta, aga härrased, need panevad seda tragimalt käed külge ja tõmbavad meil naha üle kõrvade. Sääl on õiendada kaitsemaksud, vokirahad ja orjused, sääl kuluta asjata taldu ja käi mõisas teol, taha või ära taha.

A n s o r g e. Sellega on asi nii: mis vabrikant järele jätab, selle võtab meil taskust mõisnik viimseni.

T e i n e v a n a k a n g u r (on kõrval-laua juurde istunud). Ma olen seda ütelnud armulisele härrale enesele: Te annate armuliselt andeks, krahvihärra, ütlesin ma, sel aastal ei saa ma nii palju mõisapäevi teha. Ega ma vastu vaidle! Sest mispärast? Te vabandate, aga vesi viis mul kõik ära. Mu põllulapikese uhtus ta alla. Ööd kui päeva pean rühmama, kui elada tahan. Niisugune sadu! . . . Oh inimesed, oh inimesed! Ma võisin ainult päält vaadata ja käsi ringutada! Ilus mullake, tuli muudkui mäeküljelt alla ja tuppa sisse; ja kus veel ilus kallis seeme! . . . Oh Jeesus, Jeesus, siis ma muudkui karjusin pilvede poole ja nädal otsa ulusin ma, et pea silmanägemine kadus . . . Ja siis pärast vea kõik see raske muld jälle vastumäge üles.

T a l u m e e s (toorelt). Te kisate ju päris, et hirmu ajab pääle. Mis taevas teeb, sellega peame kõik rahul olema. Ja kui muidu ka teie käsi hästi ei käi, kes on siis süüdi, kui teie ise. Kui hää aeg oli, mis te siis tegite? Kõik mängisite maha ja prassisite läbi. Oleksite sel ajal midagi tallele pannud, oleks teil nüüd mustade päevade jaoks ega oleks teil vaja puid ja lõnga varastada.

Esimene noor kangur (mitme seltsimehega, räägib üle ukse tuppa). Talumees jääb talumeheks, magagu ta ka kella üheksani.

Esimene vana kangur. See on nüüd nii: talumees ja mõisnik, need veavad ühe juhtme otsas. Otsib kangur korterit, ütleb talumees: ma annan sulle väikese uru elamiseks. Sa maksad mulle ilusat renti, aitad mul heinu teha ja vilja kokku panna, ja kui sa ei taha, siis vaata kuhu pää panna. — Läheb kangur teise juurde, ütleb see nagu esimenegi.

Vana Baumert (tigedalt). Sa oled nagu seen, keda kõik imevad.

Talumees (vihaselt). Oh teie näljased närud, mille muu jaoks teid siis tarvitada? Oskate te atra mulda vajutada? Oskate te sileda vao põllu pääle ajada või jõuate hanguga vihkusid koormasse tõsta? Teie olete mehed ainult laisklema ja naiste juures magama. Sitarattad! Teist ka kellegil kasu. (On maksnud ja läheb. Metsahärra järgneb naerdes. Welzel, tisler ja proua Welzel naeravad valjusti, reisija isekesi. Kui naer lõpeb, tõuseb vaikus.)

Hornig. Niisugune talumees on kui künnihärg . . . Nagu ma ei teaks siinset viletsust. Külades üleval mägedes, mis ei saa sääl kõik näha! Nelja- ja viiekaupa

lamavad nad sääl ihualasti ühel ainsal põhukotil maas.

Reisija (pehmel, tagasitõrjuval toonil). Lubage, armas mees. Häda üle mägedes lähevad ometi arvamised väga lahku, nagu te lugeda võite . . .

Hornig. Ah, mina loen lehte niisama hästi kui teie. Ei, ei, mina juba tean, olen sääl küllalt inimeste hulgas ümber kolanud. Kui sa nelikümmend aastat nartsukorjaja oled olnud, siis ikka lõpuks midagi tead. Kuidas oli lugu Fullernis? Lapsed nabisid talumehe hanedega koos sõnnikut. Surnud on inimesed — alasti — põrandakividel. Haisevat kraami on nad söönud. Maha murdnud on neid nälg sadade ja sadade kaupa.

Reisija. Kui te lugeda oskate, peate ometi teadma, et valitsus karvapäälseid uurimisi ette on võtnud, ja et . . .

Hornig. Seda tuntakse, seda tuntakse: sääl tuleb sihuke härrasmees valitsuse poolt, kes juba kõik ette paremini teab, kui et oma silmaga oleks vaadanud. See kõnnib natuke külas ringi, sääl, kus jõgi lõpeb ja kõige ilusamad majad seisavad. Ilusad läikivad kingad, neid ei või ometi mustaks määrida. Ja siis mõtleb ta, küllap on igal-

pool kõik niisama ilus, ja istub kaleskasse ja sõidab tagasi. Ja siis kirjutab ta Berliini, et ei ole ega ole häda olemas kuskil. Kui tal aga oleks pisut kannatust olnud ja oleks üles küladesse läinud, kust jõgi algab, ja üle jõe läinud, teiselepoole vähemate juurde või koguni eemale, kus väikesed hurtsikud seisavad nagu lagunud pääsukesepesad mägede küljes, mis on mõnikord nii mustad ja lagunud, et tuletikkugi väärt ei ole niisugust põlema pista, küllap ta siis teistviisi Berliini oleks teatanud. Minu juurde oleksid nad tulema pidanud, need valitsuse härrad, kes ei taha uskuda, et siin on häda. Mina oleksin neile midagi ette näidanud. Mina oleksin neil silmad kord lahti nööpinud, kõigis neis siinseis näljapesades.

Väljas kuulukse laulu.

W e l z e l. Juba jälle laulavad seda kuradilaulu.

W i e g a n d. Need pööravad ju terve küla pää pääle.

P r o u a W e l z e l. On otse, nagu oleks midagi õhus.

J ä g e r ja B ä c k e r, käsikäes, terve hulga noorte kangrute eesotsas, astuvad lävest sisse.

Jäger. Eskadron pea! Jagune! (Tulejad astuvad laudade juurde, kus kangrud juba ees, ja alustavad jutuajamist.)

Hornig (hüüab Bäcker'ile). Aga ütle ometi, mis siis lahti on, et te nii hulgani mütsakus koos olete?

Bäcker (tähendusrikkalt). Võib olla, läheb kord midagi lahti. Mis, Moritz?

Hornig. No olgu! Aga ärge suurustage.

Bäcker. On juba verd voolanud. Tahad näha? (Lükkab käise üles, näitab rõugepanemishaavu käevarrel, mis verised. Nagu tema teevad ka paljud teised kangrud teiste laudade juures.)

Bäcker Käisime Schmidt'i juures rõugeid panna laskmas.

Hornig. Nüüd on valge väljas. Siis ei ole imeks panna, et tänavatel kisatakse. Kui sihukesed lõvid luuslanki lasevad. . .

Jäger (tõusiklikult uhkeldades, valju häälega). Kaks veerandit, Welzel! Kohe! Mina maksan: Arvad vahest, mul ei ole „seda", pura? Noh, tasa ikka! Kui meil aga lusti oleks, võiksime õlut juua ja kohvi larpida kuni hommikuni, niisama hästi kui mõni proovireisija. (Naer noorte kangrute keskel.)

Reisija (veidra imestusega). Arvate mind või minu nina? (Welzel, tema naine ja tütar, Wiegand ja reisija naeravad.)

Jäger. Ikka seda, kes küsib.

Reisija. Lubage, noormees, teie äri näib hästi minevat?

Jäger. Ei või kaevata. Ma reisin riidekaubaga. Ma mängin vabrikantidega kokku. Mida enam kangur nälgib, seda rasvasemalt söön mina. Mida suurem teiste häda, seda suurem minu leib.

Bäcker. Hästi tehtud, Moritz, ole terve!

Welzel (on napsi toonud. Leti juurde tagasi tulles jääb ta seisma ja pöördub pikkamisi kõiges oma meelerahus ja suuruses kangrute poole). Jätke härra rahule, ta pole teile midagi teinud.

Noored kangrud. Meie ei tee ju temale ka midagi. (Proua Welzel on reisijaga mõne sõna vahetanud. Võtab kohvitassi ja viib kõrvaltuppa. Kangrute naeru all reisija ära.)

Noored kangrud (lauldes). Herr Dreissicher on see timukas, tal sulaseid kui palju. . .

Welzel. Vait, vait! Seda laulu laulge kus tahate, minu majas ma seda ei kannata.

Esimene vana kangur. Tal on õigus. Jätke laulmine.

Bäcker (karjub). Aga Dreissiger'i akna alt peame veelkord lauluga mööda minema. Ta peab meie laulu veelkord kuulda saama.

W i e g a n d. Ärge asja nii hulluks ajage, et ta seda kord vööriti ei võta. (Naer ja ho-hoo!)

V a n a W i t t i g (halli pääga sepp, ilma mütsita, nahkpõlles ja puutuhvlites, nõgine, nagu ta praegu sepapajast tulnud, on sisse astunud ja ootab leti ees napsi). Lase sina neid rahulisti vähe teatrit teha. Koerad, kes palju hauguvad, need ei hammusta.

V a n a d k a n g r u d. Wittig, Wittig!

W i t t i g. Siin ta kõlgub. Mis siis on?

V a n a d k a n g r u d. Wittig on sääl. Wittig! Tule, Wittig, istu siia meie juurde! Tule siia meie juurde, Wittig!

W i t t i g. Küll ma enne ette vaatan, kui kuhugi istun.

J ä g e r. Tule joo ka kaasa.

W i t t i g. Hoia enesele. Tahan ma juua, maksan ma ise. (Istub oma napsiklaasiga Baumert'i ja Ansorge' juurde. Viimasele õla pääle koputades). „Mis on tubli kangru toit? Hapukapsad, täiaoss!"

V a n a B a u m e r t (vaimustatult). No aga kuidas siis, kui nad nüüd ei taha enam sellega leppida?

W i t t i g (tehtud imestusega Baumert'ile otsa vahtides). No, no, no, mis sa ütled, Heinerle, oled sina see? (Purskab naerma.) Te inimesed,

te inimesed, ma naeran enda surnuks. Vana Baumert tahab mässu teha. Nüüd on valge väljas: nüüd hakkavad rätsepad ka pääle, siis määtalled, siis hiired ja rotid. Oh sina heldene aeg, saab sest aga tants! (Naerab, et rappub.)

V a n a B a u m e r t. No vaata, vana Wittig, mina olen ikka seesama alles mis enne. Mina ütlen nüüd ka veel: kui see hääga läheks, oleks parem.

W i t t i g. Sitta läheb see, aga mitte hääga. Kas Prantsusmaal läks hääga? Kas tegi Robspjäär rikastele pai? Sääl öeldi ainult — allee, käi minekut. Ikka üles giljotiini pääle. See peab minema allong sangfang. Praetud haned ei lenda suhu.

V a n a B a u m e r t. Kui mina ka tuleksin vähegi omaga välja . . .

E s i m e n e v a n a k a n g u r. Wittig, meil on vesi siiamaale!

T e i n e v a n a k a n g u r. Ei taha enam koju minnagi. Kas lõhud tööd teha või magad, nälg on mõlematpidi.

E s i m e n e v a n a k a n g u r. Kodus kaotad veel viimse mõistuseraasukese.

V a n a A n s o r g e. Mul on nüüd juba ükstakõik, kas tuleb nii või naa.

Vanad kangrud (tõusva ärevusega). Kuskil ei ole rahu! — Ja tööhimugi ei ole enam! — Üleval Steinkunzendorfis istub üks juba päev otsa jõe ääres ja peseb ennast, alasti, nagu Jumal ta loonud. Sel on juba pää segi.

Kolmas vana kangur (tõuseb üles, vaimust aetud, ja hakkab rääkima sõrm ähvardavalt püsti). Kohus tuleb! Ärge seltsige rikastega ja suurtega! Kohus tuleb! Issand Seebaot . . . (Mõned naeravad. Ta sunnitakse istuma.)

Welzel. See ei kannata väikestki tipsukest enam, kohe jaurab.

Kolmas vana kangur (kargab jälle üles). Sest oh! Nad ei usu Jumalat, ei põrgut ega taevast. Ja usk on neile naeruks . . .

Esimene vana kangur. Jäta järele, jäta . . !

Bäcker. Lase teda oma seadust lugeda. Seda võib enesele mõnigi kõrva taha kirjutada ja südamesse võtta.

Palju hääli (käratsedes). Las ta räägib! Las räägib!

Kolmas vana kangur. Seepärast on põrgu oma väravad avanud ja kurgu lahti ajanud pärani, ära neelma kõiki neid, kes vaeste õigust vääravad ja õiguse nimel vägivalda teevad viletsaile, ütleb Issand! (Kisa ja kära.)

K o l m a s v a n a k a n g u r (korraga koolipoisi kombel deklameerides).

Ja ometi — imelik lugu,
Kui silmad seepääle lööd,
Et põlataks linakangru tööd!

B ä c k e r. Me oleme ju barhendikangrud. (Naer.)

H o r n i g. Linakangrute lugu on veel viletsam. Need uidavad ainult veel nagu varjud mägede vahel. Teil siin on ikka vahvust vastu hakata.

W i t t i g. Arvad sina vahest, et siin on kõige pahem juba möödas? See natuke vahvust, mis meil ihus alles on, küll vabrikant sellegi veel välja ajab.

B ä c k e r. Ta on ütelnud: kangrud orjavad veel leivakoorukese eest. (Kisa ja kära.)

M i t m e d v a n a d j a n o o r e d k a n g r u d. Kes on seda ütelnud?

B ä c k e r. Seda on Dreissiger ütelnud.

K e e g i n o o r k a n g u r. See raip tuleks taguotsa pidi üles riputada.

J ä g e r. Kuule mind, Wittig, sa oled ikka nii palju rääkinud Prantsuse mässust. Sa oled alati suu täis võtnud. Nüüd võiks varsti võimalus olla, et üks ja teine saaks näidata, kes ta on: kas ainult lärmaja, või aumees.

W i t t i g (äkilises vihas.) Ütle veel üks sõna, poiss! Oled sa kuulide vihisemist kuulnud? Oled sa vaenlase maal eelvahil seisnud?

J ä g e r. No ära kohe kuri ole. Me oleme ju seltsimehed. Ma ei mõtelnud ju pahasti.

W i t t i g. Sinu seltsimehelikkuse pääle vilistan ma. Sina — ülespuhutud loru!

Sandarm Kutsche tuleb.

M i t u h ä ä l t. Sst! Sst! Politsei! (Tükk aega sisistatakse, kuni täielik rahu maad võtab.)

K u t s c h e (on sügavas vaikuses samba-aluse laua juurde istunud). Paluksin väikese napsi! (Jälle täielik vaikus.)

W i t t i g. No, Kutsche, pead küll kord jälle meie juures hää korra järele vaatama?

K u t s c h e (ei pane tähelegi). Tere ka, meister Wiegand!

W i e g a n d. Tere, Kutsche!

K u t s c h e. Kuidas äri läheb?

W i e g a n d. Tänan küsimast.

J ä g e r. Politseil on hirm, me võiksime veel omal kõhu ära rikkuda suurest palgast, mis me saame. (Naer.)

J ä g e r. Eks ole, Welzel, me oleme kõik seapraadi söönud ja käkke rasvakastusega ja hapukapsaid ja nüüd joome slampanjat. (Naer.)

K u t s c h e. Ja kui teil olekski seapraadi ja slampanjat, ega te rahul ikkagi oleks.

Minulgi pole slampanjat ja pean ka läbi ajama.

J ä g e r (Kutsche nina kohta tähendades). Tema kastab oma sinipunast kurki napsi ja õllega. Sellest see küpseks saab. (Naer.)

W i t t i g. Eks sandarmil ole ka raske elu küll: kord püüa nälginud kerjuspoissi ja pista pogrisse, teinekord jälle vii ilusat kangrutüdrukut ümber nuka, siis jälle võta ennast tinatäis ja peksa naist, nii et hirmuga naabrite juurde jookseb; lõreta pääle hobuse seljas ja maga kuni kella üheksani, — ega see kerge ole.

K u t s c h e. Lobise sina aga pääle! Küll sa juba aegsasti küllalt enesele silmuse ümber kaela kõneled. Teatakse juba ammugi, mis vennake sa oled. Sinu hässitajaid lõugu tuntakse kuni üles landraadini. Tunnen ühte, kes oma joomise ja kõrtsieluga naise ja lapsed varsti vaestemajja viib ja iseenese torni, see hässitab ja hässitab senini, kuni asjale tuleb teine ots.

W i t t i g (naerab kibedalt). Kes võib teada, mis tuleb?! Viimasega võib sul õigus olla. (Äkilises vihas.) Läheb aga asi niikaugele, tean ma ka, kellele mul selle asja eest tänu võlgu, kes mu pääle vabrikandi ja härraste ees keelt on kannud,

mind laimanud ja teotanud, nõnda, et ma enam tööd nähagi ei saa, — kes mulle talumehed ja möldrid kaela pääle on hässitanud, nii et nädal otsa enam keegi hobust rautada ega ratast vitsutada ei too. Tean, kes see on. Olen selle näru kord hobuse seljast maha tõmmanud, kui ta väikest rumalat poisikest paari pooltoore pirni pärast härjakaraga peksis. Ja ma ütlen sulle, sa tunned mind, viid sa mind vangi, siis tee ka ise kohe oma testament. Kuulen ma ainult kellade helisemist, siis võtan ma mis kätte saan, kas hobuseraua või vasara, rattakodara või veepange ja otsin su üles, ja kui ma su ka voodist välja peaksin tooma, ja löön sul lae sisse, nii tõesti kui ma Wittig olen. (On üles karanud, tahab Kutsche kallale tormata.)

Noored ja vanad kangrud (teda pidades). Wittig, Wittig, hoia mõistus koos!

Kutsche (on tahtmata püsti tõusnud, järgnevate sõnade all taganeb ta. Mida enam läve poole, seda enam kasvab ta julgus. Viimaseid sõnu räägib ta ukselink pihus). Mul ei ole sinuga midagi tegu. Mul on siinsete kangrutega rääkida. Sulle pole ma midagi teinud. Sinuga pole mul tegemist. Teile teistele on mul öelda: Politseiülem keelab teile ära

seda laulu laulda — seda Dreissiger'i laulu või kuida ta nimi on. Ja kui see jorutamine tänaval järele ei jää, muretseb ta selle eest, et teil türmis enam aega ja rahu on. Sääl võite laulda vee ja leiva juures, kuni himu ära kaob.

W i t t i g (karjub temale järele). Midagi ei ole tal ära keelda ja meie mürame, et aknad klirisevad, ja nii et seda kuni Reichenbachini kuulukse, ja me laulame, kas või varisegu kõigil vabrikantidel majad üle pää kokku ja tantsigu politseiülemail kiivrid pääs. See ei lähe kellelegi midagi korda.

B ä c k e r (on püsti tõusnud, on laulmiseks märku annud ja algab nüüd teistega kooris).

Üks kuri kohus meil on siin,
Kes sellega ei tõtta,
Et hakkaks otsust tegema,
Meil ruttu elu võtta!

Welzel püüab vaigistada, teda ei kuulda. Wiegand hoiab käed kõrvade ees ja läheb. Kangrud tõusevad püsti ja lähevad lauldes Wittig'i ja Bäcker'i järele, kes üldiseks minekuks märku on annud.

Siin piinakambris vaevataks'
Meid surnuks pikkamisi,
Kes kuuleb meie hädahäält
Ja ohkeid valulisi!

Suurem osa kangruid laulab järgmist salmi juba õues, kuna mõned noored kangrud veel leti ees raha maksavad. Järgmise salmi lõpul on toas ainult veel Welzel naise ja tütrega, Hornig ja vana Baumert.

Te kelmid, kõik te saatanad,
Riisjate suguvõsa,
Te sööte vaeste higi, verd,
Needmine teie osa!

W e l z e l (kannab rahulikult klaase kokku). Need on ju täna päris marus.

Vana Baumert kavatseb minna.

H o r n i g. Ütle, Baumert, mis siis täna lahti on?

V a n a B a u m e r t. Tahavad Dreissiger'i juurde minna vaatama, kas ta palka juurde ei pane.

W e l z e l. Kas sina ka veel sihukesi hullusi kaasa teed?

V a n a B a u m e r t. Mis nüüd minust, Welzel. Kes noor, võib vahel, kes vana, peab. (Veidi häbelikult ära.)

H o r n i g (tõuseb üles). Oleks ime, kui siin kord kuri lugu ei tule.

W e l z e l. Et need vanad täkud ka mõistuse hoopis kaotavad!?

H o r n i g. Igal inimesel oma igatsus.

E e s r i i e l a n g e b.

NELJAS VAATUS.

Peterswaldau. — Tuba barhendivabrikant Dreissiger'i erakorteris. Aastasaja esimese poole külmavõitu maitses toredasti sisustatud ruum. Lagi, ahi, uksed valged; tapetid püstjoonelised väikeste lillekestega ja külma, tinahalli tooniga. Sinna juurde kuuluvad punase riidega kaetud polsterdatud mööblid mahagonipuust, rikkalikult ilustatud ja nikerdatud kapid ja toolid samast materjalist ning järgmiselt paigutatud: paremat kätt, kahe kirsspunaste sametkardinatega akna vahel seisab sekretärkapp, mille esikülg allalastav; vastu sohva, sellest mitte kaugel rahakapp, sohva ees laud, tugi- ja tavalised toolid; tagaseina juures laskeriistade kapp. See, aga ka teised seinad, on paiguti kaetud halbade piltidega kuldraamides. Sohva kohal ripub peegel ohtrasti kullatud rokokoo-raamis. Lihtne uks pahemat kätt viib eeskotta, lahtine tiibuks tagaseinas salongi, mis sama ebamugava toredusega ülitäidetud. Salongis näib kaks daami, p r o u a D r e i s s i g e r ja p a s t o r i p r o u a K i t t e l h a u s, tegevad olevat piltide vaatlemisega — edasi p a s t o r K i t t e l h a u s vestluses kandidaadi ja koduõpetaja W e i n h o l d'i g a.

K i t t e l h a u s (väheldane lahke mehike, astub lõbusas jutus ja suitsetades samuti suitsetava kandidaadiga ettetuppa; kui ta siin kedagi ees ei leia

raputab imeks pannes pääd). Ei ole ju sugugi imeks panna, härra kandidaat: Teie olete noor. Teie aastais olid meil vanadel — ma ei taha öelda, et otse samasugused vaated, aga siiski sarnased. Sarnased igatahes. Ja noorus on ju midagi ilusat, härra kandidaat, — noorus ja kõik tema ilusad aated. Kahjuks on nad silmapilkselt-mööduvad, otsegu aprilli-päikesepaiste. Elage ennegi minu aastaini. Kui nii 30 aastat, 52 korda aastas — suurpühad hulka arvamata — inimestele kantslist alla oma sõna oled öelnud, siis oled juba häda sunnil rahulikumaks jäänud. Mõtelge minu pääle, kui ka kord niikaugel olete, härra kandidaat.

W e i n h o l d (üheksateistkümne-aastane, kõhn kahvatu, sale, lihtsate kollaste juustega. Ta on oma liigutustes rahutu ja närviline). Kõige austuse juures, härra pastor... Ma ei tea siiski... Loomulaadides on ometi suur vahe.

K i t t e l h a u s. Armas härra kandidaat, te võite ei tea kui rahutu vaim olla — (etteheitval toonil) ja seda te olete — te võite kui tahes ägedalt ja kärsitult maksvate olude kohta seisukohta võtta, see vaibub kõik. Ja, ja, ma annan ju järele, meil on ju ametivendi, kes veel edenenud aastais kaunis nooruslikke tempe teevad. Üks jut-

lustab viinakatku vastu ja asutab karskusseltse, teine kirjutab üleskutseid, mis ju salgamatult õieti liigutavad lugeda. Aga mis saavutavad nad sellega? Kangrute häda, kus ta olemas on, ei saa selle läbi pehmendada. Ent ühiseluline rahu õõnistatakse alt. Ei, ei, siin tahaksin peaaegu öelda: Kingsepp jäägu oma liistude juurde! Hingekarjane, ära hakka kõhukarjaseks —! Jutlusta puhast jumalasõna ja muu eest las' see muretseb, kes linnukestele pesa ja toiduse on valmistanud ja lillekest väljal hukka saada ei lase. — Nüüd aga tahaksin ma küll teada, kuhu meie armas majaperemees nii äkki on jäänud?

Proua Dreissiger (tuleb pastoriprouaga ettetuppa. Ta on 30-aastane, ilus proua, tüsedat laadi. Tema kõnelused ja liigutused on ta toreda riietusega väärvahekorras). Teil on päris õigus, õpetajahärra. Wilhelm teeb ikka nii. Kui talle midagi pähe tuleb, jookseb ta ära ja jätab mind istuma. Ma olen juba küllalt rääkinud, aga rääkimine on kui hanele vesi.

Kittelhaus. Armas, armuline proua, selle eest on ta ärimees.

Weinhold. Kui ma ei eksi, on all midagi juhtunud.

Dreissiger (tuleb erutatud ja ärritatud). Noh, Rosa, on kohv laual?

Proua Dreissiger (tusaselt). Et sina ka alati pead ära jooksma...

Dreissiger (kergelt). Ah, mis sina tead!

Kittelhaus. Vabandage! Oli teil pahandust, härra Dreissiger?

Dreissiger. Seda on mul, armas pastorihärra, iga jumala päev. Olen sellega juba harjunud. Noh, Rosa? Sa hoolitsed küll kohvi eest?

Proua Dreissiger (läheb tusaselt ja tõmbab mitu korda tugevasti laia kellanööri).

Dreissiger. Nüüd just! — (Kõndimise järele) — härra kandidaat, oleksin soovinud, et teie sääl juures oleksite olnud. Siis oleksite midagi üle elanud. Aga . . . tulge, istume kaardilauda.

Kittelhaus. Nii, nii, nii — ning veelkord nii! Raputage päeva tolm ja koorem õlgadelt ja olge meie päralt.

Dreissiger (on akna juurde astunud, lükkab kardina kõrvale ja vaatab välja. Tahtmatult). Närud!! — Tule korraks siia, Rosa. (See tuleb.) Ütle mulle:... see pikk, punaste juustega sääl . . ?

Kittelhaus. See on see nõndanimetatud punane Bäcker.

Dreissiger. Ütle nüüd, on ta seesama, kes sind paari päeva eest teotas? Tead ju, mis sa mulle jutustasid — kui sa kutsar Johanni abil pääsid . . ?

Proua Dreissiger (tõmbab suu viltu, viivitades). Ma ei mäleta enam.

Dreissiger. Ära nüüd minuga jonni. Ma pean seda kindlasti teadma. Mul on neist häbematustest juba villand. Kui ta see on, siis võtan ma ta vastutusele. (Kuuldub kangrulaulu.) Ent kuulake nüüd, kuulake aga!

Kittelhaus (väga ärritatult). Kas see tembutamine tõesti ikka veel kord ei lõpe? Nüüd pean mina aga ka tõega ütlema: on aeg, et politsei vahele astub. Lubage kord! (Astub akna juurde.) Vaadake nüüd, härra Weinhold! Sääl pole mitte ainult noored inimesed üksi, sääl jooksevad kaasa ka vanad, elatanud kangrud. Kaasa jooksevad inimesed, keda mina kaua aastaid olen pidanud väga ausateks ja jumalakartlikkudeks. Võtavad osa niisugusest kuulmatust jändamisest. Tallavad Jumala seadust jalgadega! Kas te niisuguseid inimesi nüüd ka veel kaitsta tahate?

Weinhold. Seda mitte, härra pastor. See tähendab, härra pastor . . *cum grano*

salis. Need on ju näljased, rumalad inimesed. Nad avaldavad oma rahulolematust, kuis seda mõistavad. Ma ei ootagi, et niisugused inimesed . . .

P r o u a K i t t e l h a u s (väike, kõhn, närtsinud, enam vanapiiga kui vanaproua taoline). Härra Weinhold, härra Weinhold! Aga ma palun teid!

D r e i s s i g e r. Härra kandidaat, ma kahjatsen väga . . . Ma ei ole teid oma majja võtnud, et te mulle inimesearmastuse üle ettelugemisi peaksite. Ma pean teid paluma piirduda minu poegade kasvatamisega, muu minu enese hooleks jätta, minu hooleks üksi! Mõistate te mind?

W e i n h o l d (seisab silmapilgu tarretanult ja surnukahvatult ning kummardub siis võõra naeratusega. Vaikselt). Muidugi, muidugi, ma mõistan teid. . . Ma nägin seda tulevat; see vastab mu soovidele. (Ära.)

D r e i s s i g e r (toorelt). Siis aga võimalikult pea, meie vajame tuba.

P r o u a D r e i s s i g e r. Aga Wilhelm, Wilhelm!

D r e i s s i g e r. Oled sa arust ära? Sa tahad inimest kaitsta, kes kaitseb niisuguseid seatükke nagu see mõnituslaul sääl? !

P r o u a D r e i s s i g e r. Aga, meheke, meheke, ta ei ole ju sugugi. . .

D r e i s s i g e r. Härra pastor, on ta seda kaitsnud, või ei ole ta?

K i t t e l h a u s. Härra Dreissiger, me peame vabandama teda tema noorusega.

P r o u a K i t t e l h a u s. Ma ei tea, noormees on nii häist ja ausast perekonnast. Nelikümmend aastat oli ta isa ametnik ja iial ei ole temast kõige vähematki paha kuuldud. Ema oli nii üliõnnelik, et poeg siin nii kauni koha leidis. Ja nüüd. . . nüüd oskab see sellest nii vähe lugu pidada.

P f e i f e r (kisub eeskoja ukse lahti, karjub tuppa). Härra Dreissiger, härra Dreissiger! Ta on meil käes! Kui tuleksite. Nad võtsid ta kinni.

D r e i s s i g e r (ruttu). Kas keegi jooksis politsei järele?

P f e i f e r. Härra politseiülem tuleb juba trepist üles.

D r e i s s i g e r (läve päält). Alandlik teener, härra politseiülem! Rõõmustab mind, et tulite!

K i t t e l h a u s (annab daamidele tummkõnega mõista, et parem oleks ära minna. Tema, ta proua ja proua Dreissiger kaovad salongi).

D r e i s s i g e r (väga ärritatud, vaheajal sisse astunud politseiülemale). Härra politseiülem, ma olen nüüd viimaks ometi ühe neist pääkisakõridest oma värvijate läbi kinni võtta lasknud. Ma ei võinud seda kauemini päält näha. Sellel häbematusel ei olnud lihtsalt enam piiri. Lihtsalt pöörane. Mul on võõrad, ja need häbematud julgevad. . . nad teotavad mu abikaasat, kui see ennast näitab; mu pojad ei ole enam oma elu eest julged. Nad võivad veel mu külalistele kallale kippuda. Ma kinnitan teile, kui korraldatud ühiskonnas karistamatult võimalik peaks olema ausaid inimesi nagu mina ja mu perekond ühtelugu avalikult teotada. . . jah siis. . . siis peaksin ma kahjatsema, et mul on õigusest ja korrast teissugune arusaamine.

P o l i t s e i ü l e m (umbes viiekümne-aastane keskmise kasvuga paks, punane mees. Ta kannab ratsaväemundrit järgi lohiseva mõõga ja kannustega). Muidugi mitte. . . Ei. . . muidugi mitte, härra Dreissiger! — Käskige ainult. Rahustuge ainult, ma seisan täiesti teie käsutada. Asi on täiesti korras. . . Mulle on isegi väga armas, et te ühe pääkisaja kinni võtta olete lasknud. See vastab väga minu soovidele, et asjale kord lõpp tehakse.

Siin leidub paar rahurikkujat, kes mul juba ammu silmas seisnud.

D r e i s s i g e r. Paar rohelist poissi, üsna õige tööarga hulgust, laiska koera, kes logardielu elavad, päevast päeva kõrtsides konutavad, kuni viimane penn kõrist alla lastud. Aga nüüd olen ma otsustanud niisugused elukutselised lõugajad kord vaikima panna, põhjalikult. Seda nõuab üldine huvi, mitte ainult minu huvi.

P o l i t s e i ü l e m. Tingimata! Otse tingimata, härra Dreissiger. Seda ei või teile keegi imeks panna. Ja nii palju kui minu võimuses seisab. . .

D r e i s s i g e r. Kantsikut tuleks tantsitada niisuguste närude hulgas.

P o l i t s e i ü l e m. Väga õige, väga õige. On vaja võimu näidata.

S a n d a r m K u t s c h e (tuleb ja annab au. Läbi lahtise ukse kuuldub, kuidas rasked sammud trepist üles tulevad). Härra politseiülem, teatan sõnakuulelikult: oleme ühe kinni võtnud!

D r e i s s i g e r. Tahate teda näha, härra politseiülem?

P o l i t s e i ü l e m. Nimelt, nimelt! Vaja teda kõigepäält kord lähedalt vaadelda. Tehke mulle häädmeelt, härra Dreissiger,

ja jääge päris rahulikuks. Mina muretsen teile rahulduse, ehk mu nimi ei ole Heide.

Dreissiger. Sellega üksi ei või ma leppida, see mees tuleb tingimata kaelakohtu kätte anda.

Jäger (tuuakse viie vabrikutöölise vahel, kel näod, käed ja riided töölt tulles värviga koos. Vangil on müts kuklas, ilmutab häbematut lõbusust ja on viinast ülevas seisukorras). Teie viletsad närud! Tahate töölised ka olla? Tahate seltsimehed olla? Enne kui seda teeksin — käed seltsimehe külge paneksin, enne ma mõtleksin: parem nad mul mädanegu! (Politseiülema märguandmise pääle korraldab Kutsche, et värvijad ohvri küljest käed võtavad. Jäger seisab nüüd vabalt ja häbematult, kuna vahid uste ette asuvad.)

Politseiülem (käratab Jäger'ile). Müts maha, lurjus! (Jäger võtab mütsi päästl, aga väga pikkamisi, ilma oma pilkavat naeratust jätmata.) Mis su nimi on?

Jäger. Olen ma sinuga koos sigu karjatanud? (Nende sõnade mõjul tekib liikumine ümberolijate keskel.)

Dreissiger. See on kuulmatu!

Politseiülem (kahvatab, ta viha kerkib, aga ta taltsutab ennast). Küll me juba näeme.— Mis su nimi on, küsin ma? (Kui vastust ei

tule, kärkides.) Räägi, ehk ma lasen sul kakskümmend viis selga laduda!

Jäger (täiesti lõbusalt ilma kärkimise pääle silmigi pilgutamata, üle teiste pääde kenale teenijaletüdrukule, kes kohvinõudega tuleb ja ootamata pilti nähes suu ammuli seisma on jäänud). No ütle, Emilie, kas sa nüüd selle seltskonna juures oled? Siis vaata ka, kuida sa siit minema saad. Siin võib korra tuuleke puhuda ja see pühib kõik ära üle öö. (Tüdruk vahib Jäger'ile otsa ja kui märkab, et temaga räägitakse, punastab häbi pärast, lööb käed silmade ette ja pühib minema, kohvinõud sinnapaika jättes. Jälle tekib liikumine ümberolijate keskel.)

Politseiülem (pea kahvatult Dreissiger'ile). Nii vana kui ma olen . . . seesugust kuulmatut häbematust ei ole mulle veel . . .

Jäger (sülitab).

Dreissiger. Mees, siin ei ole loomalaut, mõistad?

Politseiülem. Nüüd on mu kannatusel lõpp! Viimast korda: mis su nimi on?

Kittelhaus (kes vaheajal läbi praokil ukse oli vahtinud ja kuulatanud, tuleb nüüd, sündmustest erutatud, ise ärritusest värisedes, lepitama). Tema nimi on Jäger, härra politseiülem. Moritz . . . mitte? . . . Moriz Jäger. (Jäger'ile.) No ütle ometi, Jäger, kas sa mind enam ei tunne?

J ä g e r (tõsiselt). Te olete pastor Kittelhaus.

K i t t e l h a u s. Ja, sinu hingekarjane, Jäger. Seesama, kes sind ristimisel kristlikku kogudusse vastu võttis. Seesama, kelle kätest sa esimest korda Issanda ihu vastu võtsid. Mäletad veel? Küll olen ma ennast sinuga vaevanud ja vaevanud, sulle Jumala sõna südame lähedale pannud. On see nüüd su tänu?

J ä g e r (tumedalt, nagu häbistatud koolipoiss). Ma ju maksin ka terve taalri.

K i t t e l h a u s. Raha, raha . . . Arvad sa, et vilets raha . . . Hoia oma raha enesele . . . see on mulle palju armsam! Missugune mõtlematus! Ole aus, ole ristiinimene! Mõtle selle pääle, mis sa oled tõotanud. Pea Jumala käskusid, ole hää ja ole vaga! Raha, raha . . .

J ä g e r. Mina olen kveeker, õpetajahärra, mina ei usu enam midagi.

K i t t e l h a u s. Mis, kveeker, ära räägi! Tee, et sa ennast parandad, ja jäta seedimatud sõnad. Need on vagad inimesed, mitte paganad nagu sina. — Kveeker! Mis kveeker!

P o l i t s e i ü l e m. Teie loaga, härra pastor. (Astub vahele.) Kutsche, siduge tal käed!

Suur kisa õues: „Jäger! Jäger tulgu välja!“

D r e is s i g e r (kergelt kohkudes nagu teisedki). Mis see siis nüüd jälle on? (Astub akna alla.)

P o l i t s e i ü l e m. Oo, sellest saan ma aru. See tähendab, nad tahavad seda närukaela lahti saada. Seda meelehääd me neile ei tee. Mõistad, Kutsche? Vangikotta temaga.

K u t s c h e (nöör käes, viivitades). Aupaklikult ütelda, härra politseiülem, meil saab küll oma häda olema. Sääl on päris needud trobikond rahvast. Päris kaabakad, härra politseiülem. Sääl on Bäcker, sääl sepp Wittig . . .

K i t t e l h a u s. Teie lahke loaga, et mitte veel enam paksu verd sünnitada, kas ei oleks mõõdukam, härra politseiülem, kui me rahulikult katsuksime? Vahest on Jäger vabatahtlikult valmis kaasa minema . . .

P o l i t s e i ü l e m. Mis teie mõtlete! Minu vastutus! Seda ma kuidagi ei või. Edasi, Kutsche! Mitte viivitada!

J ä g e r (käed kokku pannes ja sidumiseks välja sirutades.) Ikka kõvasti, ikka kõvasti, nii kõvasti kui vähegi võite. Ei ole ju kauaks. (Ta seotakse töömeeste abil kinni.)

P o l i t s e i ü l e m. Nüüd edasi, marss! (Dreissiger'ile.) Kui te kardate, laske kuus meest oma värvijatest kaasa minna. Need võivad ta keskele võtta. Mina ratsutan ees,

Kutsche tagajärel. Kes tee pääl ees, raiutakse maha.

Kisa all: „Kikerikii! Vau, vau, vau!"

Politseiülem (akna poole ähvardades). Koerapojad! Küll ma teid kikiriitan ja vauvautan! Edasi, marss! (Palja mõõgaga ees, teised tagajärel.)

Jäger (karjub minnes). Ja kui armuline proua Dreissiger end ka kes teab kui uhkeks teeb, meist ta parem ei ole. See on minu isale mitusada korda kolme penni eest napsi välja valanud! Eskadron, pahemat kätt, pöörge — ma-arss! (Irvitades ära.)

Dreissiger (pausi järel, tehtud rahuga). Kuidas arvate, härra pastor? Kas teeme nüüd oma whistpartii? Ma arvan, seda ei takista enam miski. (Süütab sigari, naerab sellejuures mitu korda katkendiliselt ja, kui see põleb, lausa kõvasti.) Nüüd hakkan leidma selle loo naljaka olevat. (Närviliselt naerdes.) On ju ka kirjeldamatult naeruväärt. Esiti tüli laua juures kandidaadiga. Viis minutit hiljem läheb ta. Läheb kus seda teist. Siis see lugu. Ja nüüd võtame kaardid ning mängime whisti edasi.

Kittelhaus. Ja, aga . . . (Karjumine alt.) Ja, aga . . . kas teate, inimesed tõstavad nii hirmsat kisa ja kära.

Dreissiger. Lähme lihtsalt teise tuppa. Sääl ei eksitata.

Kittelhaus (pääd raputades.) Kui ma ainult teaksin, mis inimestele sisse on tikkunud! Selles pean ma kandidaadile õigust andma, vähemalt siiamaani olin ma selles arvamises, et meie kangrud on alandlik, kannatlik ja sõnavõtlik inimestõug. Mõtlete ka nõnda, härra Dreissiger?

Dreissiger. Muidugi olid nad kannatlikud ja sõnakuulelikud inimesed, seni kui nõndanimetatud rahvasõbrad oma käed mängust jätsid. On ju inimestele küllalt selgeks tehtud, missuguses viletsuses nad olla. Mõtelge kõiki neid seltse ja komiteesid. Lõpuks hakkab kangur uskuma, ja siis on tal pää segi. Nüüd tulgu keegi ja seadku ta pää jälle korda. Nüüd on ta hoos. Nüüd nuriseb ta alalõpmata. Ei passi enam see ega teine asi. Nüüd tahaks igamees maalitud ja praetud olla.

Korraga hulgahääleline, paisuv hurraahüüdmine.

Kittelhaus. Siis ei ole nad kõige oma inimesarmastusega midagi muud korda saatnud, kui et talledest on saanud üle öö sõna tõsises mõttes hundid.

Dreissiger. Ah mis! Jaheda mõistuse juures leidub, härra pastor, asjal lõ-

puks veel hää külg. Niisugused sündmused ei jää vahest ka juhtivates ringkondades tähelepanuta. Ehk jõutakse siis ometi veendumusele, et niiviisi kaua ei või minna, et midagi sündima peab, kui meie kodumaaline tööstus hukka ei pea minema.

Kittelhaus. Ja milles seisab siis see suur tagurpidiminek, ütelge ometi?

Dreissiger. Väljamaa on meie eest tollide läbi tee kinni pannud. On meid meie parematest turgudest ära lõiganud, ja sisemaal peame elu ja surma pääle võistlema, sest me oleme kaitseta jäetud, täiesti kaitseta.

Pfeifer (vangub sisse hingetult ja kahvatult). Härra Dreissicher, härra Dreissicher!

Dreissiger (juba salongi lävel, et minna, pöördub ümber, pahaselt). Noh, Pfeifer, mis siis jälle on?

Pfeifer. Nüüd . . . nüüd . . . mind jätke rahule!

Dreissiger. Mis siis lahti on?

Kittelhaus. Te ajate ju hirmu pääle, rääkige ometi.

Pfeifer (ikka veel nagu arust ära). Jätke mind rahule. Niisugune tükk! Aga niisugune tükk ka! Ülemus . . . neil võib hästi minna!

Dreissiger. Kuradi nimel, mis siis on juhtunud? On mõni kaela murdnud?

Pfeifer (pea nuttes, karjub hirmunult). Nad on Jägeri Moritze lahti päästnud, politseiülema läbi peksnud ja minema ajanud, sandarmi läbi peksnud ja minema ajanud. Ilma kiivrita... mõõk katki... ei, ei!

Dreissiger. Pfeifer, te olete küll mõistuse kaotanud?

Kittelhaus. See oleks ju revolutsioon!

Pfeifer (istub, kõigest kehast värisedes, kiunudes). Härra Dreissicher, asi läheb tõsiseks! Härra Dreissicher, asi läheb tõsiseks!

Dreissiger. Na, siis ei või terve politsei . . .

Pfeifer. Härra Dreissicher, asi läheb tõsiseks!

Dreissiger. Pidage molu, Pfeifer! Pagan teid võtku!

Proua Dreissiger (õpetaja prouaga saalist): Ah, Wilhelm, see on aga tõesti pöörane. Terve ilus õhtu rikutakse meil. Nüüd on sul käes, nüüd tahab pastoriproua ka parem ära koju minna.

Kittelhaus. Armas, armuline proua Dreissiger, see on ehk täna õhtu vististi kõige parem . . .

Proua Dreissiger. Aga, Wilhelm, sa peaksid ometi korra põhjalikult sinna sõna sekka ütlema.

Dreissiger. Katsu sina seda ja ütle neile! Mine! (Pastori ette seisma jäädes.) Olen ma siis hirmuvalitseja? Olen ma siis inimestenülgija?

Kutsar Johann (tuleb). Armuline proua, ma panin hobused rakkesse. Väikese Žorži ja Karli viis kandidaadihärra juba vankrisse. Kui asi päris pahaks läheb, pistame minema.

Proua Dreissiger. Ja mis siis pahaks peab minema?

Johann. Egas minagi tea. Ma ütlen paljalt oma arvamist. Inimesi valgub ikka rohkem kokku. Nad on ometi politsei koos sandarmiga minema kihutanud.

Pfeifer. Asi läheb tõsiseks, hra Dreissicher! Asi läheb tõsiseks!

Proua Dreissiger (tõusva hirmuga). Ja mis siis peab saama? — Mis nad tahavad? — Egas nad ometi kallale tungi, Johann?

Johann. Proua madam, sääl on hulgas kurje koeri.

Pfeifer. Asi läheb tõsiseks, kibetõsiseks!

D r e i s s i g e r. Lõuad pea, eesel! On uksed tugevasti kinni?

K i t t e l h a u s. Tehke mulle see häämeel . . . Tehke mulle see häämeel . . . Ma olen otsusele jõudnud . . . Tehke mulle see häämeel . . . (Johannile.) Mis nad siis tahavad?

J o h a n n (häbelikult). Enam palka tahavad nad saada, need rumalad lurjused.

K i t t e l h a u s. Hää, ilus! — Ma lähen välja ja täidan oma kohustust. Ma räägin nende inimestega korraks tõsiselt.

J o h a n n. Õpetajahärra, õpetajahärra! see jätke küll tegemata. Siin on iga sõna asjata.

K i t t e l h a u s. Armas härra Dreissiger, veel sõnake. Paluksin teid: pange inimesed läve taha ja laske kohe minu järel uks lukku panna.

P r o u a K i t t e l h a u s. Josef! Kas sa tõesti minna tahad?

K i t t e l h a u s. Ma tahan. Ma tahan. Ma tean, mis ma teen. Ära muretse, küllap Issand mind kaitseb.

P r o u a K i t t e l h a u s (surub tema kätt, astub tagasi, pühib pisaraid silmist).

K i t t e l h a u s (kuna alt järjest suure rahvakogu tume kära üles kostub). Ma teen nii. . .

Ma teen nii, nagu tahaksin ma rahulisti koju minna. Tahan ometi näha, kas mu vaimulik amet. . . kas ma nende inimeste juures enam niigi palju aukartust. . . Tahan ometi näha. (Võtab kübara ja kepi.) Edasi siis, Jumala nimel. (Ära. Dreissiger, Pfeifer ja Johann saadavad teda.)

P r o u a K i t t e l h a u s (pisarate all proua Dreissiger'i kaela ümber langedes). Armas proua Dreissiger, kui talle aga õnnetust ei juhtu!

P r o u a D r e i s s i g e r (nagu segane). Ma ei tea, armas, mulle tuleb ette nii. . . ma ei tea sugugi, kuidas mõista või olla. See käib üle inimese mõistuse. Kui see nii on. . . siis on see ju otse nii, kui oleks rikkus kuritegu. Vaadake ometi ka, kui mulle keegi seda oleks ütelnud, ma ei tea, armas proua, ma oleksin ehk parem oma väikestesse oludesse edasi jäänud.

P r o u a K i t t e l h a u s. Armas proua Dreissiger, igas eluseisuses on küllalt pettumusi ja pahandusi.

P r o u a D r e i s s i g e r. No muidugi, no muidugi, seda ju mina ka mõtlen. Ja et meil rohkem on kui teistel inimestel. . . Jeesus, me ei ole seda ju ometi ka mitte varastanud. See on ometi kõik penn penni kõrval õigel teel saadud. See ei või ju

ometi sugugi võimalik olla, et inimesed ühele kallale tulevad. Kas siis minu mees süüdi on, kui äri halvasti läheb? (Alt kostub märatsev kisa üles. Kuna mõlemad naised kahvatanult ja hirmul teineteise otsa vaatavad, tormab Dreissiger sisse.)

D r e i s s i g e r. Rosa, viska enesele midagi üle ja karga vankrisse, ma tulen kohe järgi. (Tormab rahakapi juurde, avab selle ja topib väärtasju taskutesse.)

J o h a n n (tuleb). Kõik valmis. Aga nüüd kähku, seni kui tagaväravast veel saab!

P r o u a D r e i s s i g e r (hirmsas ärrituses, kutsarile ümber kaela langedes : Johann, armas, kallis Johann! Päästa meid, armas, armas Johann! Päästa mu pojad, oh, oh . . .

D r e i s s i g e r. Ole ometi mõistlik! Lase ometi Johann lahti!

J o h a n n. Proua! Proua! Olge aga päris rahulik! Meie mustad võtavad. Neile ei saa keegi järele. Kes eest ära ei hoia, sellest lastakse üle. (Ära.)

P r o u a K i t t e l h a u s (nõutu, hirmul): Aga minu mees? Aga. . . aga minu mees? Aga, härra Dreissiger, minu mees?

D r e i s s i g e r. Õpetajaproua, rahustuge, ta on ju terve. Rahustuge, ta on ju terve!

P r o u a K i t t e l h a u s. Temaga on midagi juhtunud. Te ainult ei ütle! Te ei ütle ainult!

D r e i s s i g e r. Laske aga olla, nad saavad seda kahetsema. Ma tean selgesti, kelle käed seda tegid. Niisugune kuulmatu häbematus ei jää kätte maksmata. Kogudus, kes oma hingekarjase läbi peksab, vuih kurat! Marupenid, muud midagi, hulluksläinud metsalised, kes sellekohase palga saavad. (Oma naisele, kes kui uimane sääl seisab.) Siis mine ometi ja liiguta end! (Maja ukse pihta lõhutakse.) Kas sa siis ei kuule? See hulguste kari on mõistuse kaotanud. (Purukslöödud aknaruutude klirin alumisel korral.) Ei ole midagi teha, peame katsuma, et minema saame.

Kuulukse hüüdu: „Feifer tulgu välja!—“ Feifer tulgu välja!“

P r o u a D r e i s s i g e r. Feifer, Feifer, nad nõuavad Feiferit välja.

P f e i f e r (tormab tuppa). Härra Dreissiger, tagavärava ees on ka juba inimesi. Maja uks ei pea enam kolme minutitki vastu. Sepp Wittig virutab sellele pihta nagu hullumeelne.

All suureneb kisa ja müra: „Feifer tulgu välja!— Feifer tulgu välja!“

P r o u a D r e i s s i g e r (pühib minema nagu taga aetud; tema kannul proua Kittelhaus. Mõlemad ära).

P f e i f e r (kuulatab, kahvatab, saab hüüetest aru ja on vallatud hullunud hirmust. Järgmist ajab ta segi nuttes, kiunudes, paludes, hädaldades marukiirusega suust. Selle juures kuhjab ta Dreissiger'i lapselikkude hellatustega üle, paitab tema põski ja käevarsi, suudleb tema käsi ja hakkab tema ümbert nagu uppuja kinni, teda selle juures liikumast takistades ja mitte enam lahti lastes). Ah, armas, kallis, kõige armulisem härra Dreissiger, ärge jätke mind siia, ma olen teid ju ikka truusti teeninud; ma olen ju ka inimestega alati hästi ümber käinud. Ärge jätke mind maha, nad teevad mu külmaks! Kui nad mind leiavad, tapavad nad mu ära. Oh Jumal taevas, oh Jumal taevas! Mu naine, mu lapsed . . .

D r e i s s i g e r (minnes, asjata end Pfeifer'i käest vabastada katsudes). Laske mind ometi vähemalt lahti, inimene! Küll läheb kõik mööda; küll läheb kõik mööda!

(Pfeifer'iga ära.)

Mõneks silmapilguks jääb ruum tühjaks. Saalis klirisevad aknad. Kõva hoop kajab läbi maja, siis mürisev hurraa! Selle järel vaikus. Mõned sekundid mööduvad, siis kuuldub ettevaatlikku jalaastumiste müdinat trepist üles, seejuures argseid hüüdeid: Pahemat kätt! — Alt üles! — Sst! Pikka-

misi, pikkamisi! Ära tõuka! Aita! Plärts, on mul aga midagi käes! Minge eest, titad! Me läheme pulma! Mine sisse! Astu sina ees!“

Nüüd ilmuvad noored kangrud ja tüdrukud välimisele lävele, on arad tuppa tulema ja tõukavad üksteist sisse. Mõne sekundi pärast on argusest üle saadud ja kehvad, kõhnad, haiglased, näruste ja paigatud riietega inimesed valguvad tuppa ning saali laiali, kõike esiti uudishimulikult ja aralt vahtides, siis kätega katsudes. Tüdrukud proovivad sohvasid, peeglite ette koguvad salgad ennast vaatama. Mõned asuvad toolide otsa, et pilte lähemalt vaadata ja neid maha võtta, ja ikka uusi viletsusekujusid tuleb juurde.

Esimene vana kangur (tuleb). Ei, ei, sellega jätke mind rahule! All hakkavad nad juba pääle ja hävitavad asju. Niisugune hullus! Selle juures ei ole ju enam meelt, ja mõistust ka mitte. Sellest saab lõpuks veel väga kuri lugu. Kellel siin pää selge, see kaasa ei tee. Mina vaatan ette ja ei hakka niisuguseid tükke tegema.

Jäger, Bäcker, Wittig ämbriga, vana Baumert ja hulk noori ja vanu kangruid tulevad, nagu kedagi jahil taga ajades, tormates tuppa, karjuvad kähisevate häältega läbisegi.

Jäger. Kuhu ta läks?

Bäcker. Kus on see inimestenülgija?

Vana Baumert. Kui me põhku peame sööma, söö sina saepuru!

W i t t i g. Kui me ta kätte saame, poome ta üles!

E s i m e n e v a n a k a n g u r. Me võtame ta jalgupidi ja viskame aknast välja, kivide pääle, et sinna jääbki!

T e i n e n o o r k a n g u r (tuleb). Ta on läinud kus seda ja teist!

K õ i k. Kes?

T e i n e n o o r k a n g u r. Dreissiger!

B ä c k e r. Feifer ka?

H ä ä l e d. Otsige Feiferit! Otsige Feiferit!

B a u m e r t. Nuhi, võta, Feiferikene, kangrukene on näljutada! (Naer.)

J ä g e r. Kui me teda ka kätte ei saa — Dreissiger'i tõbrast — paljaks me ta teeme!

B a u m e r t. Vaeseks nagu kirikuroti!

Kõik tormavad hävitamishimuga saali läve poole.

B ä c k e r (kes kõige ees, pöördub ümber, peatab teisi). Pea, kuulge mind! Kui siin valmis oleme, siis alles veel õieti pääle hakkame. Siit läheme Bielausse, Dittrich'i juurde, kellel need masinateljed on! Kõik see viletsus tuleb vabrikuist!

V a n a A n s o r g e (tuleb sisse. Kui ta mõne sammu on astunud, jääb ta seisma, vaatab ringi ja ei taha oma silmi uskuda, raputab pääd, lööb enesele otsa ette ja ütleb). Kes mina olen? Kan-

gur Anton Ansorge. — On sul pää segi, Ansorge? — Õige küll, kõik mu meel, mõistus käib ratasringi. — Mis sa siin teed? — Küllap teen kaasa, mis lõbus on. (Lööb enesele mitu korda otsaesise ette.) Minuga ei ole õige asi! Ma ei vasta millegi eest! Mul ei ole õiget aru. Minge ära, minge ära! Minge ära, mässajad! Pää ära, jalad ära, käed ära! Võtad sa mul minu majakese, võtan ma sul sinu majakese! Ikka kallale! (Uludes saali, teised kisades ja naerdes tema kannul.)

Eesriie langeb.

VIIES VAATUS.

Langenbielaus. — Vana kangru Hilse toakene. Pahemat kätt aknake, selle ees teljed, paremat kätt voodi, kohe selle kõrval laud. Paremat kätt nurgas ahi ja selle ümber pink. Laua juures, voodi äärel ja pinkidel istudes: vana Hilse, tema samuti vana, pime ja peaaegu kurt naine, tema poeg Gottlieb ja selle naine Luise — hommikupalvel. Laua ja telgede vahel poolivokk lõimega. Pruunide laepalkide vahel kõiksugu vana ketruse- ja kudumisriistapuid. Pikad lõngapaasmed ripuvad alla. Tuba kõiksugu kraami täis. Väga kitsal ja madalal ruumil on tagaseinas uks, mis „majja“ viib. „Maja“ seinas jälle uks, mis samasugusesse kangrutuppa näha laseb nagu esimenegi. „Majal“ on pudenenud krohviga seinad, kivipõrand; vana lagunud puutrepp viib katusekorrale. Osaliselt näha on pesuküna pingil; vilets pesu ja vaeste inimeste toakraam on kõik segi visatud. — Kõigisse nendesse ruumidesse langeb valgus pahemalt poolt.

Vana Hilse (habemik, tugeva kondiga, aga nüüd vanaduse, töö, haiguse ja viletsuse läbi kössi langenud, vana ühe käega sõjamees. Nina terav, näovärv jumeta, värisev, ainult luu ja nahk ja künnapuud; iseloomulikud nagu haiged kangrusilmad. — Poja ja miniaga püsti tõusnud, loeb palvet. Armas

Jumal ja Isa taevas. Me ei oska Sind küllalt kiita ja tänada, et Sa meid ka sel ööl jälle oma helduse ja armuga. . . ja oled meie pääle halastanud, et meile ka sel ööl ei ole kurja sündinud. Issand, Sinu heldus ulatab maailma otsani, ja meie oleme vaesed, patused inimesed, mitte väärt, et Sinu jalg meid puruks tallab, nii viletsad ja hukkaläinud me oleme. Aga Sina, armas Isa, tahad meie pääle vaadata ja meid vastu võtta oma kalli Poja, meie Issanda ja Lunastaja Jeesuse Kristuse pärast. „Kristuse veri, õigus ka, on minu aukuub lõpmata." Ja kui ka meie heidame mõnikord meelt Sinu karistusvitsa all — ja seletamise ahi põleb väga rängas tules — siis ära mõista meie üle kohut, vaid anna meile andeks meie võlad. Anna meile kannatust, taevane Isa, et me kõige viletsuse järel osa saame Sinu igavesest õnnistusest. Aamen.

Ema Hilse (kes kummargil kõigest jõust kuulatada oli püüdnud, nuttes): Küll sina, isa, oskad alati ilusa palve teha! (Luise asub pesuküna ette, Gottlieb teise tuppa.)

Vana Hilse. Kus siis tüdruk on?

Luise. Ta läks Peterschwaldesse — Dreissicher'i juurde. Ta oli õhtuks jälle hulga lõnga poolideks ajanud.

V a n a H i l s e (kõvendatud häälega nagu kurdile). Ema, nüüd toon sulle ka vokikese.

E m a H i l s e. Noh, too, too.

V a n a H i l s e (poolivokki ema ette tõstes). Vaata, ma küll ei tahaks sind sellega vaevata, aga. . .

E m a H i l s e: Ei. . . ei. . ., mis mul muudki oma ajaga pääle hakata?

V a n a H i l s e. Pühin su sõrmed vähekese üle, et lõng rasvaga ei saa — kuuled? (Pühib nartsuga tema sõrmi.)

L u i s e (pesuküna eest). Kas siis meie ka rasvast oleme söönud?!

V a n a H i l s e. Ei ole meil rasva, sööme kuiva leiba — ei ole meil leiba, sööme kartuleid — ei ole meil kartuleid ka mitte, sööme me kuivi sõklaid.

L u i s e (pahaselt). Ja ei ole meil seda ka, siis teeme nagu Wengler'id all, vaatame järele, kuhu sinder kärvanud hobuse maha mattis. Selle kaevame välja ja siis elame paar nädalat raipest — eks ole nii?

Gottlieb (teisest toast). Mis pagana lori sa ajad?

V a n a H i l s e. Sa ei peaks kõnelema nii jumalavallatult! (Istub telgede ette, hüüab:) Gottlieb, tule mulle natuke appi, — paar lõnga oleks läbi tõmmata!

Luise (pesuküna juurest). Gottlieb, tule aita isa.

Gottlieb tuleb, hakkavad piipeetriga lõnga soast läbi tõmbama. Vaevalt on nad alanud, kui Hornig tuleb.

Hornig (lävelt). Jõudu kah tööle!

Vana Hilse ja Gottlieb. Jõudu tarvis, armas Hornig.

Vana Hilse. No ütle, millal sa siis ka magad? Päeval käid kauplemas, öösi valvad.

Hornig. Mul polegi enam und!

Luise. Tere, Hornig!

Vana Hilse. No mis on hääd kuulda?

Hornig. Kenu uudiseid, meister. Peterschwalde mehed on korraks kuradi poisid olnud ja on vabrikant Dreissicher'i kõige ta perekonnaga pesast välja kihutanud.

Luise (erutuse märkidega). Hornig luiskab jälle kord hommiku vara.

Hornig. Seekord mitte, noorik! Seekord mitte — ilusad lapsepõlled on mul vankris. — Ei, seekord räägin ma tõtt. Nad on ta, püha tõsi, minema ajanud. Eile õhtu on ta Reichenbachi tulnud. Jumal temaga! Ei ole teda ka sinna jätta tahetud — ikka kangruid kartes — nii on ta siis säält jälle edasi vajunud Schweidnitzi poole —

V a n a H i l s e (annab pojale lõngaotsi kätte, kes neid soast läbi tõmbab). Oleks aeg sul, Hornig, luiskamist jätta.

H o r n i g. No siis ärgu ma siit tervete kontidega mingu. Ei, ei, seda teab juba varsti iga laps.

V a n a H i l s e. No siis ütle mulle, olen mina pääst ogar või oled sina?

H o r n i g. Mis mina sulle jutustasin, on nii tõsi kui aamen kirikus. Ma ei julgeks siis midagi ütelda, kui ei oleks püstijalu sääl juures olnud, ennegi olen kõik ise oma silmaga näinud. Oma silmaga, Gottlieb, nagu praegu sind näen. Vabrikandi maja lõhkusid nad puruks, alt keldrist kuni üles katuseharjani. Katuse akendest pildusid nad portselani välja, ikka üle katuse alla. — Kui mitusada ja tuhat kangast barhenti juba üksi ei vedele jões! Vesi on sulus, võid arvata; lainetas juba üle kallaste; üsna indigosinine kõigest sest hulgast värvist, mis nad aknast välja kühveldasid. Sinised indigopilved muudkui tolmasid! Ei, ei, nad ikka hävitasid päris hirmsasti. Mitte üksi elumajas... värvikojas... aitades..! Trepid purustatud, põrandad üles kistud, peeglid kildudes — sohvad, toolid, kõik katki käristatud, katki lõigatud — puruks raiutud

ja puruks tallatud — tont võtku! — Võid uskuda, hullem kui sõjas.

Vana Hilse. Ja seda oleksid meie kangrud teinud? (Raputab pääd pikkamisi ja uskmatult. Läve pääle on uudishimulisi majaelanikke kogunud.)

Hornig. No, kes siis muud. Ma võiksin neid kõiki ju nimepidi nimetada. Käisin landraadiga koos kõik kohad läbi. Sääl olen ma paljudega rääkinud. Nüüd on nad vagusad nagu enne. Tegid oma tüki läbi tasakesi, aga tegid põhjani. Landraat rääkis mitmega, olid nii alandlikud kui ikka. Aga keeldu nad ei kuulanud. Kõige toredamad mööblid raiuti puruks nagu palga eest.

Vana Hilse. Landraadiga käisid koos?

Hornig. No ega mina neid hakka kartma. Mind ometi tuntakse nagu vale vaskraha. Mul ju nendega midagi ees ei ole. Seisan nende kõigiga hääl jalal. No, nii tõesti, kui mu nimi Hornig on, olen ma käinud. Ja võite julgesti uskuda: võttis siin südame lähedalt päris pehmeks — ja landraat, sellest oli näha — temale läks see südamesse ka küllalt. Sest mispärast? — Mitte ainsat sõnakest ka ei olnud kuulda, nii vaikselt läks asi. Otse pühalik tund-

mus oli, kuis — vaesed näljavaresed ja — tasusid kord kätte.

Luise (väljapurskuva ärevusega; ühtlasi silmi põllega pühkides). Nii on ka õige, nii peabki tulema!

Majarahva hääled. Siin oleks ka inimestenülgijaid küllalt! Sääl teiselpool elab kohe üks. Sel on neli hobust ja kuus kaleskat tallis ja laseb selle eest kangrud nälgida.

Vana Hilse (ei usu ikka veel). Kuidas niisugune asi siis võis tulla ja olla?

Hornig. Kes no teab? Võib tulla ka. Üks ütleb nii, teine naa.

Vana Hilse. Mis nad siis räägivad?

Hornig. No, Jumal temaga, Dreissicher olla ütelnud: kangrud võida põhku süüa, kui neil on nälg. Enam mina ka ei tea.

Liikumine päältkuulajate keskel, kes seda põlgusega üksteisele edasi ütlevad.

Vana Hilse. No kuula, Hornig. Sa võiksid mulle minupärast ütelda: Vana Hilse, homme pead sa surema. Võib ka olla, vastaksin ma — miks ka mitte? — Sa võiksid mulle ütelda: vana Hilse, homme tuleb sulle Preisi kuningas külla — aga et kangrud, inimesed nagu mina ja mu poeg — ja meil peaks niisugune asi ees olema olnud. Ei maa päälgi! Iial ja ilmaski ma seda ei usu.

Miilike (seitsmeaastane, ilus lahtiste lina-lakk-juustega, korvikene käe otsas, tuleb hüpates, emale hõbelusikat näidates). Ema, ema! Vaata ka, mis mul on! Selle eest pead sa mulle uue kleidikese ostma!

Luise. Kust siis sina, tüdruk, nii aeldes tuled? (Tõusva ärevuse ja põnevusega.) Mis sa sääl jälle kokku kannad? Ja enesel hing rindu kinni jäämas. Poolid on sul alles korvis. Mis see peab tähendama, tüdruk?

Vana Hilse. Tüdruk, kust sa selle lusika oled saanud?

Luise. Võib olla leidis.

Hornig. See maksab oma kaks, kolm taalrit igal ajal.

Vana Hilse (ärevusega). Välja lävest, tüdruk! Välja! Kohe tee, et välja saad. Kas sa kohe lähed, või pean ma roosa võtma? Ja lusikas vii sinna, kust sa ta tõid. Välja! Tahad sa meid kõiki varasteks teha, mis? No küll ma sul näppamishimu seest välja ajan — (otsib midagi löömiseks).

Miilike (ema undruku küljes, nuttes). Vanaisa, ära peksa — me — ol-oleme ju — ometi leidnud. Pooli... Pooli — lastel on — kõigil neid!

Luise (hirmu ja põnevusega välja pursates). Noh, näed nüüd, laps on ju leidnud. Kust sa siis leidsid?

Miilike (nuuksudes). Peter-schwaldes — leid-sime — Dreissicher'i maja eest.

Vana Hilse. No sääl meil see kupatus on. Nüüd aga kähku, või muidu teen ma sulle jalad alla.

Ema Hilse. Mis siis õieti on?

Hornig. Ma ütlen sulle midagi, isa Hilse. Las Gottlieb tõmbab kuue selga, võtab lusika ja viib politseisse.

Vana Hilse. Gottlieb, aja kuub selga.

Gottlieb (juba seda tegemas). Lähen kohe kantseleisse, ja ütlen: nad ärgu pangu pahaks, lapse käest ei või ju asjast arusaamist nõuda. Ja et ma lusika ära tõin. Jäta nutmine järele, tüdruk.

Ema viib nutja lapse teise tuppa, paneb ukse kinni ja tuleb tagasi.

Hornig. See võib oma kolm taalrit väärt olla.

Gottlieb. Anna rätik või midagi, Luise, et ilusti sinna saab. Niisugune kallis asi. (Pisarsilmil mässib rätikusse.)

Luise. Kui ta meie oma oleks, saaks sellest mitu nädalat elada!

Vana Hilse. Tee, tee, tõtta! Tõtta mis sa võid! See oleks veel! See veel parajasti puudus. Tee, et me selle saatana-lusika kaelast saame.

Gottlieb lusikaga läheb.

Hornig. Nüüd siis katsun mina ka, et minema saan. (Teeb minekut, räägib veel mõne sõna majarahvaga, siis läheb.)

Haavaarst Schmidt (elavhõbedana liikuv, ümmargune mees, veinpunase kavala näoga, tuleb). Tere hommikut, rahvas! On need aga kenad lood. Tulge mul aga! (Sõrmega ähvardades.) Teil on seda kõrvade taga pak-sult. (Lävel; ilma tuppa astumata.) Tere ka, isa Hilse! (Ühele naisele „majas".) No, emakene, kuidas siis on jooksjaga? Parem, mis? No näete. Isa Hilse, pean ometi vaatama, kuidas teie juures välja näeb. Mis kurat siis vana-emaga on?

Luise. Tohtrihärra, tema silmasooned on ära kuivanud, ta ei näe enam sugugi.

Schmidt. See tuleb tolmust ja tule-valgel töötamisest. Mis sa ütled, oskate teie aga seda kokku riimida? Terve Petersch-waldau on ju teel siia. Mina istun täna hommikul rattile, ei mõtle midagi paha, mitte taime ka. Ja kuulen päris imelugu-sid. Mis siis, kolme kuradi nimel, inimes-

tele sisse on tikkunud, Hilse? Teevad märulit, on pöörased nagu hundikari, mässavad, hakkavad vastu, riisuvad, röövivad... Miilike! Kus siis Miilike on? (Luise lükkab Miilikese, kellel veel nägu nutune, tuppa.) Noh, Miilike, haara kord mu kuuetaskutest, tagant. (Miliike teeb seda.) Piparkoogid, need on sulle. No, no, no, mitte kõik korraga. Pagana tüdruk! Enne pead laulma! Rebane sa... noh? Rebane, sa.. kana... noh? Oota mul, mis sa oled teinud: Sa oled ju varblasi kirikhärra aial sitaratasteks sõimanud? Nad on seda köstrile kaevanud. — No nüüd ütelgu ometi keegi. Üks tuhat viissada inimest on jalul. (Kaugelt kuulukse kellalöömist.) Kuulete: — Reichenbachis lüüakse hädakella. Tuhat viissada inimest. Maailma hukkaminek. Kole!

Vana Hilse. Ja nad tulevad siis ikka tõesti siia?

Schmidt. No muidugi, muidugi, ma sõitsin ju nende vahelt läbi, kõigest sest parmasest. Kõige parema meelega oleksin ma rattilt maha tulnud ja neile igaühele pulbri annud. Tulevad üksteise järele nagu hall viletsusehunnik ja ise võtavad laulda, nii et kõhus kõik segamini ajas ja päris pööritama pani. Pidime kohe selle järel

ühe tubli kibeda ostma. Ei mina tahaks vabrikant olla, kui ma ka kummiratastel võiksin sõita. (Eemal laulmine.) Kuulete! Just nagu klopitakse sõrmekondiga vana lõhkist supipotti. Lapsed, see ei võta viitki minutit, siis on nad siin. Jumalaga, rahvas. Ärge rumalusi tehke. Soldatid tulevad kohe nende kannul. Jääge mõistuse juurde. Peterschwaldau omad on mõistuse kaotanud. (Lähedal lüüakse kella.) Taevas, nüüd hakkavad nad meil ka juba kella lööma, siis peavad ju inimesed sootu marru minema. (Trepist üles, ära.)

Gottlieb (tuleb lõõtsutades tagasi). Ma nägin neid, ma nägin neid. (Ühele naisele.) Nad on siin, emake, nad on siin! (Lävel.) Nad on siin, isa, nad on siin! Nad on teivaste ja kirvestega. Nad on juba üleval Dittrich'i juures ja teevad märulit. Neile makstakse vist, arvan ma, raha välja. Oh Jeesus, mis nüüd küll tuleb? Ma ei taha näha. Kui palju rahvast, oi kui palju! Kui need alles hoogu võtavad, — oh hoidku, oh hoidku! Siis on vabrikantidega kuri lugu!

Vana Hilse. Miks sa siis nii jooksid. Sa senini teed, kuni sul vana häda uuesti käes, kuni jälle pikali oled.

Gottlieb (pooleldi rõõmsas erutuses). No ma pidin ometi jooksma, muidu oleksid nad mu hulka võtnud. Karjusidki juba kõik, ma pidada käed külge panema. Ristiisa Baumert oli ka sääl. See ütles mulle: too omale ka üks viieline, sa oled ju ka vaene näljavares. Ta ütles koguni: ütle oma isale ... ma ütelgu teile, isa, te tulgu ka ja aidaku kaasa vabrikantide nülgimist kätte tasuda. (Kirglikult.) Nüüd tulevat teised ajad, ütles ta. Nüüd tulevat kangrutega koguni teine lugu. Me pidavat kõik ilmuma ja kaasa aitama seda läbi viia. Me nõudvat nüüd kõik ka pool naela liha pühapäeval ja suurte pühade ajal kord verivorsti ja kapsaid. Asi saavat nüüd kõik koguni teise näo, ütles ta.

Vana Hilse (surutud põlgusega). Ja see tahab sinu ristiisa olla?! Ja käsib sind ka niisugusest nuhtlusväärilisest kuritööst osa võtta?! Ära sina niisuguste asjadega tegu tee, Gottlieb. Sääl mängib kurat oma käega kaasa. See on saatana töö, mis need teevad.

Luise (vallatud kirglikust ärevusest, ägedalt). Ja ja, Gottlieb, mine sina aga ahju taha sooja, võta kausitäis petipiima põlvedele ja loe palvet, siis oled isa meele järele. — Ja see tahab mees olla! (Majainimeste naer.)

Vana Hilse (värisedes, surutud vihaga). Ja sina tahad õige naine olla, häh? — No siis ütlen ma sulle kord tõsise sõna. Sa tahad ema olla ja sul on niisugused lõuad? Sa tahad oma tütrele õppust anda ja hässitad oma meest üles kuriteole ja kõlvatusele?!

Luise (piirita ägedusega). Teie ka oma vagatsevate sõnadega. . . neist ei ole veel pisemgi laps söönuks saanud. Selle tõttu ongi nad kõik neli lamanud pasa sees ja närudes. Neist ei saanud mitte üks ainus mähkmekene ka kuivaks. Mina tahan ema olla, tea seda! Ja sellepärast, tea seda, mingu kõik vabrikandid põrgu ja katk neile kurku. Mina olen ema. — Kas nõnda hoitakse seesugusel ussikesel elu sees?! Ma olen enam ulunud kui õhku sisse hinganud, sest silmapilgust pääle, kui sihuke väetike ilmale sündis, kuni surm tuli ja ta üle halastas. Teie ei hoolinud sellest kuraditki. Teie lugesite ja laulsite ja mina jooksin jalad veriseks, kust saaks ainsa tilgakese petipiima. Kui mitusada ööd ei ole mina oma pääd murdnud, kuidas saaks sihukese väetikese ainugi korra surnuaiast mööda. Mis on sihuke laps süüdi, häh? ja peab nii viletsal kombel lõpma — ja

üleval Dittrich'i juures pestakse neid veini ja piima sees. Ei, ei: Kui siin lahti läheb — mittegi kümme hobust ei pea mind kinni. Ja seda ma ütlen: kui nad Dittrich'i maja kallale tormavad — mina olen esimene — ja häda igaühele, kes mind tahab takistada. — Mul on sellest villand, niipalju on kindel.

Vana Hilse. Sina oled hukas; sind ei saa aidata.

Luise (marus). Teid ei saa aidata. Pusspersed olete puha. Nadikaelad, aga mitte mehed. Päälesülitamist väärt. Pudinäod, kes laste eest pakku panevad. . . Sihukesed, kes aitäh ütlevad, kui nahatäie saavad. Nii tühjaks on nad teie veresooned teinud, et te enam punastadagi ei saa. Piits oleks vaja võtta ja veidi üdi teie mädanud kontidesse peksta. (Ruttu ära.)

Piinlik vaikimine.

Ema Hilse. Mis nüüd selle Luisega on, isa?

Vana Hilse. Midagi, ema. Mis temaga siis peab olema?

Ema Hilse. Ütle ometi, kas mul ainult kõrvad kumisevad, või lüüakse kella?

Vana Hilse. Küllap mõnda maetakse, ema.

E m a H i l s e. Aga minule ei taha ikka veel pääsmist tulla! Miks surm mind ei taha, meheke?

Vaheaeg.

V a n a H i l s e (jätab töö seisma, ajab ennast püsti, pühalikult). Gottlieb! Su naine on mulle niisuguseid asju öelnud. Gottlieb, vaata kord siia. (Paljastab rinna.) Siin sees istus midagi, nii suur kui sõrmkübar. Ja kuhu ma oma käe jätsin, teab kuningas. Hiired teda maha ei närinud. (Kõnnib edasi-tagasi.) Sinu naine — tema pääle ei mõelnud veel keegi inimene, kui minu veri juba isamaa eest voolas. Ja sellepärast võib ta plärada niipalju kui ta tahab. — See on mulle ükstapuha ja üks sitt kõik. — Kartma? Mina peaksin kartma? Keda siis? Paari soldatit, kes ehk mässajate kannul võivad tulla? Oh Jekerle!! Tulgu nad ometi! Polekski väga paha. Ei, ei, kui ka mu selgroog juba on pehkinud, kui aga vaja, on mul veel kondid nagu elevandiluust. Siis ma veel paari räbalase püssitiku eest ei tagane. — Ja kui asi päris halvasti läheks?! Oh kui hää meelega, kui hää meelega läheksin ma õhtule. Suremiseks ei laseks ma ennast pikalt paluda. Parem täna kui homme. Ei, ei! Ja olekski hää. Sest mis mul siis

siia maha jääb? Seda vana piinakongi ometi järele nutta ei maksa. Hunnik hirmu ja häda, mida eluks hüütakse, selle jätaksin hää meelega selja taha. — Kuid siis, Gottlieb! Siis tuleb midagi — ja kui see ka veel ära pillatakse, — siis tagajärel on kõik otsas.

Gottlieb. Kes seda teab, mis pärast surma tuleb? Näinud ei ole seda keegi.

Vana Hilse. Mina ütlen sulle, Gottlieb! Ära kahtle selle juures, mis meil vaestel inimestel on. Mille eest muidu oleksin ma siis istunud — ja jalgpuid tallanud elu eest, 40 aastat ja enam? ja oleksin rahulikult päält vaadanud, kuidas sääl kõrkus ja ülbus elab — ja kulda teeb minu näljast ja murest. Mille eest siis? Et mul üks lootus on. Mul on midagi kõiges selles viletsuses. (Läbi akna näidates.) Sul on siin hää — minul sääl, teises ilmas: seda olen ma mõtelnud. Ja mind võib neljaks lõhki kiskuda — mul on oma teadmine: see on meile tõotatud. Kohus on, aga mitte meie ei ole kohtumõistjad, vaid: kohtumõistmine on minu päralt, ütleb Issand, meie Jumal.

Keegi (läbi akna). Kangrud välja!

Vana Hilse. Minu pärast — tehke mis teile lõbu teeb. (Istub telgede ette.) Mind peate küll juba tuppa jätma.

Gottlieb (lühikese võitluse järel enesega). Mina lähen ka ja teen tööd. Tulgu, mis tuleb. (Ära. Kuulukse kangrulaulu, mitmesajahäälelist ja lähedal lauldavat; ta kõlab kui tume, ühetooniline hädakaebamine.)

Majaelanikkude hääled. Oh heldeke, heldeke, nüüd tulevad nad nagu sipelgad! — Kust neid nii palju välja on tulnud? — Ära tõuka, mina tahan ka näha! — Vaata, vaata, vana pikk Latte, ja kõigi teiste ees! — Ah, ah! Nüüd tuleb neid murrul!

Hornig (astub rahva hulka „majas"). Mis? On see aga teatri tegemine! Säärast ei saa igapäev näha. Oleksite pidanud ülemise Dittrich'i juures olema. Tal ei ole enam ei elumaja, ei vabrikut — ei veinikeldrit ega mitte midagi. Pudelid, need lakkusid nad tühjaks . . . ega nad enam korgikiskumisega aega viida. Üks, kaks, kolm kaelad maas, ei küsita, kas kildudega suu lõhki aetakse või mitte. Mõned on verised nagu sead. — Nüüd tuleb kord siinse Dittrich'i kätte. (Laul on vaikinud.)

Majaelanikkude hääled. Nad ei näegi nii kurjad välja.

H o r n i g. Laske aga olla! Oodake aga ära! Nüüd nad vaatavad, kust otsast alata. Vaata ennegi, kuidas nad paleele igast küljest kallale asuvad. Vaadake seda lühikest, paksu meest — tal on hobuseämber käes. See on üks Peterschwalde sepp, väga tugev mees. See virutab kõige tugevamad uksed puruks nagu vahukoogid — võite uskuda. Kui see kellelegi vabrikandile kallale pääseb, — tolle laul on lauldud.

M a j a e l a n i k k u d e h ä ä l e d. Plartsti, juba sai! — Kivi lendas aknasse! — Nüüd on vanal Dittrich'il hirm nahas! — Mis? Ta riputas ühe sildi välja, mis siis selle pääl on lugeda? — Kas sa lugeda ei oska? — Loe ise! — „Te — saate — kõik — mis te tahate." — Te saate kõik, mis te tahate!

H o r n i g. Seda oleks ta ka võinud tegemata jätta. See ei aita mitte midagi. Vennikestel on oma isejonn. Vabrikute pääle minnakse välja, masinad tahavad nad ilmast ära hävitada. Need ju on, mis käsikangru nälga jätavad, seda näeb ju pimegi. Ei, ei! Täna on ristiinimesed hoos. Neile ei pista enam keegi landraat ega politsei mõistust pähe — ja mingi silt ammugi mitte. Kes näinud on nende tööd, see teab, mis kell on löönud.

M a j a e l a n i k k u d e h ä ä l e d. Oh te inimesed, oh te inimesed! — Mis need siis tahavad? üle silla tulevad siiapoole? (Hirmul.) Siiapoole jõge tulevad? (Üllatuses ja hirmul.) Tulevad meie poole, tulevad siia, meie juurde. — Kangrud toovad majadest välja!

Kõik põgenevad, „maja" jääb tühjaks. Salk mässajaid, mudaseid, tolmuseid, napsist ja ärevusest punetavate nägudega, hirmutavaid, magamata, kaltsudes, tungib hüüuga: „Kangrud välja!" sisse ja jaguneb tubadesse. Vana Hilse tuppa ilmub Bäcker mitme noore kangruga, kaikad ja teibad käes. Kui nad vana Hilset silmavad, kohkuvad nad nagu ja saavad veidi kainemaks.

B ä c k e r. Isa Hilse, jätke kangaga jahtimine. Laske teie telgede taga istuda kes tahab. Te ei pruugi enam ennast jalgpuudega haigeks sõtkuda. Küll selle eest hoolt kantakse.

E s i m e n e n o o r k a n g u r. Kordagi ei pea te enam tühja kõhuga magama minema.

T e i n e n o o r k a n g u r. Kangur peab saama jälle katuse pää pääle ja särgi ihule.

V a n a H i l s e. Kust kurat siis teie nende teivaste ja kirvestega tulete?

B ä c k e r. Need peksame Dittrich'i turja pääl puruks.

Teine noor kangur. Need ajame tuliseks ja topime vabrikantidele kurku, et nad ka teaksid, kuis nälg põletab.

Kolmas noor kangur. Tule ka kaasa, isa Hilse! Me ei anna armu.

Teine noor kangur. Meile ei annud ka keegi armu. Ei Jumal ega inimesed. Nüüd soetame omale ise õiguse.

Vana Baumert (tuleb sisse, vangub veidi jalgadel, tapetud kukk kaenlas. Ta laotab käed laiali). Ven-nake! Kõik oleme vennad! Tule mu rinnale, vend!

Vana Hilse. Siis nii näed sa välja, Villem?

Vana Baumert. Gustav, sina!? Gustav, vana näljavares, tule mu rinnale! (On liigutatud.)

Vana Hilse (urisedes). Jäta mind rahule!

Vana Baumert. Gustav, nii on. Õnne peab inimesel olema. Gustav, viska korraks silm minu pääle. Kuis näen ma välja? Õnne peab inimesel olema! Kas ma ei näe välja kui krahv? (Kõhu pihta lüües.) Arva, mis mul kõhus on? Mõisniku toit on mul kõhus. Õnne peab inimesel olema, siis saab ta šampanjerit ja jänesepraadi. — — Aga ma ütlen teile: me oleme uue vea teinud: võtma peab!

K õ i k (läbisegi). Võtma peab, hurraa!

V a n a B a u m e r t. Ja kui esimesed paremad palad kõhus, siis tundub seda ka kohe kõiges kehas. Issake, kuis vahvus siis tõuseb. Siis lainetab seda vahvust kontidesse, et enam ei näegi, kuhu hoobi lähetad. Ikka pagana lõbu kohe!

J ä g e r (lävel vana ratsaväemõõgaga). Me panime toime paar toredat kallaletungimist!

B ä c k e r. Oleme asjast juba hästi kinni hakanud. Üks, kaks, kolm oleme majas sees. Siis aga läheb kui elutuli. Et aga pragiseb ja väriseb. Et aga sädemed purskavad nagu ääsi ees.

E s i m e n e n o o r k a n g u r. Peaksime korraks ka pisut tuld tegema.

T e i n e n o o r k a n g u r. Lähme Reichenbachi ja pistame põlema rikastel majad pääkohal.

J ä g e r. Vaat see oleks neile alles võileib. Siis nad alles saaksid tulekassast raha. (Naer.)

B ä c k e r. Siit läheme Freiburki, Tromtra juurde.

J ä g e r. Ametnikud tuleksid ette võtta. Ma olen lugenud, birokraatiast kõik see õnnetus tuleb.

T e i n e   n o o r   k a n g u r. Varsti läheme Breslausse. Meie hulk ju aina kasvab ja kasvab.

V a n a   B a u m e r t (Hilsele). No joo ka, Gustav!

V a n a   H i l s e. Mina napsi ei joo.

V a n a   B a u m e r t. See oli endises maailmas, täna oleme teissuguses maailmas, Gustav.

E s i m e n e   n o o r   k a n g u r. Iga päev pole kirmes. (Naer.)

V a n a   H i l s e (kärsitult). Te põrgutukid, mis te minust tahate?!

V a n a   B a u m e r t (veidi aralt, ülilahkelt). Vaata siis siia, tahtsin sulle kukekese tuua. Keeda sellest emale supp.

V a n a   H i l s e (tabatult, poollahkelt). Oo, mine ja ütle emale.

E m a   H i l s e (on, käsi kõrva juures, kõigest jõust kuulatada püüdnud). Jätke mind rahule! Ei taha mina teie kanasuppi.

V a n a   H i l s e. Sul on õigus, ema. Mina ka mitte. Ja niisugust veel sugugi mitte. Ja sulle, Baumert, sulle ütlen ma midagi. Kui vanad lobisevad nagu lapsed, siis kasvatab kurat rõõmu pärast tiritammi. Ja et te teaksite! Et te kõik teaksite: Mina ja teie, meil ei ole üksteisega midagi pistmist. Minu

tahes te siin ei ole. Siin ei ole teil midagi otsida.

H ä ä l. Kes meiega ühes ei ole, on meie vastu.

J ä g e r (ähvardades). Sinu aru on hoopis vildak. Kuuled, vana, meie ei ole vargapoisid.

H ä ä l. Nälg on meil, muud midagi.

E s i m e n e n o o r k a n g u r. Ja elada tahame, muud midagi. Ja sellepärast oleme köie katki lõiganud, mille otsas me rippusime.

J ä g e r. Ja seda tegime õieti. (Pistab Hilse'le rusika nina alla.) Ütle veel üks sõna. Siis on sul kohe midagi vastu vahtimist.

B ä c k e r. Jätke rahule! Jätke vanamees rahule. — Isa Hilse, me mõtleme nii: Parem surra, kui niisugust elu edasi elada.

V a n a H i l s e. Kas mina ei ole teda elanud, 60 aastat ja enam?

B ä c k e r. Ükstakõik; asi peab muutuma.

V a n a H i l s e. Sel päeval, mida ei tule.

B ä c k e r. Mis me hääga ei saa, seda võtame väevõimuga.

V a n a H i l s e. Väevõimuga? (Naerab.) No siis laske ennast kohe maha matta. Küll nad teile näitavad, kus väevõim seisab. Oota aga ära, poiss.

J ä g e r. Ah soldatite pärast? Me oleme ka soldatid olnud. Nendega saame juba toime.

H ä ä l e d (läbi akna). Vägi tuleb! Vaadake ette! (Üldine, äkiline sõnatus. Silmapilguks kuuldub trummisid ja vilesid. Sellesse vaikusesse lühike, tahtmatu hüüd.) Oi jah, mina teen putket! (Üldine naer.)

B ä c k e r. Kes siin pagemisest rääkis? Kes see oli?

J ä g e r. Kes siin paari närust kiivrit kardab? Mina komandan teid. Mina seda oskan. Mina tulen kasarmust ja tunnen seda värki!

V a n a H i l s e. Millega te siis lasta tahate, kui püsse ei ole? Teivastega või?

E s i m e n e n o o r k a n g u r. Jätke vanamees rahule, tal ei ole enam laealune korras.

T e i n e n o o r k a n g u r. Natuke ogar ta küll juba on.

G o t t l i e b (on tähelepanematult keskele astunud ja haarab rääkija rinnust kinni). Kuis julged sa vanamehele niisuguseid sõnu ütelda?

E s i m e n e n o o r k a n g u r. Jäta mind rahule, ma pole midagi paha öelnud.

V a n a H i l s e (vahele astudes). Las ta tõreleb. Ära temasse puutu, Gottlieb. Ta saab

aegsasti küllalt näha, kes siin ogar on, mina või tema.

Bäcker. Tuled kaasa, Gottlieb?

Vana Hilse. No see jääb tal tegemata.

Luise (tuleb, hüüab tuppa). Ärge viitke aega. Niisuguste palveraamatutäkkudega ärge aega viitke. Platsi! Tulge platsi! Ristiisa Baumert, tulge nii ruttu kui saate. Major räägib inimestega ratsahobuse seljast. Käsib inimesi koju minna. Kui te ruttu ei tule, on mäng mokas.

Jäger (minekul). On sul aga ilus, vahva mees.

Luise. Minul mees? Mul ei ole meest olemaski.

„Majas" laulavad mõned:

Kord oli väike mees
He, juhhee!
Kes tahtis tublit naist
He didel, didel, dim, dim, dim,
heirassassa!

Vana Wittig (on, ämber peos, teiselt korralt alla tulnud, tahab õue minna, jääb pilguks peatama). Läki! Kes kelm ja koer ei taha olla, hurraa! (Tormab välja, salk, kelle hulgas Luise ja Jäger, tema kannul.)

Bäcker. Ela hästi, isa Hilse, me saame veel kokku. (Tahab minna.)

Vana Hilse. Vaevalt küll uskuda. Viit aastat ma enam ei ela. Ja varem sa säält välja ei tule.

Bäcker (jääb imestades seisma). Kust siis, isa Hilse?

Vana Hilse. Vanglast; kust siis mujalt!

Bäcker (metsikult naerdes). Oleks mulle juba ammu õige koht. Sääl, isa Hilse, saab vähemalt kõhu leiba täis. (Ära.)

Vana Baumert (kes kössilangenult mõtetes jalgpingil koonutas, ajab ennast üles). Tõsi, Gustav, väike vibu mul on. Aga sellepärast on mul pää veel selge küllalt. Sul on asjast oma arvamine, mul oma. Mina ütlen: Bäcker'il on õigus, lõpeb see asi ahelais ja raudades — vanglas on ikka veel parem kui kodus. Sääl kantakse hoolt, sääl ei ole nälgimist. Ma ei tahtnud ju hää meelega kaasa teha. Aga vaata, Gustav, inimene peab ometi ainumagi korra silmapilguks õhku saama. (Pikkamisi läve poole.) Ela hästi, Gustav, — peaks midagi juhtuma, palu ka minu eest, kuuled? (Ära.)

Mässajatest ei ole enam kedagi sääl. „Maja" kogub aegajalt jälle uudishimulikke majaelanikke täis. Vana Hilse näpib oma kanga kallal. Gottlieb on kirve ahju tagant välja toonud ja proovib nagu tahtmata selle tera. Mõlemad, isa kui poeg,

on sõnatult liigutatud. Väljast kuuldub suure rahvahulga sumisemist.

E m a   H i l s e. Ütle mulle ometi, mees — mis siis nüüd saab või on? Seinad värisevad nii. — Mis siin peab saama? (Vaheaeg.)

V a n a   H i l s e. Gottlieb!

G o t t l i e b. Mis on, isa?

V a n a   H i l s e. Pane kirves käest.

G o t t l i e b. Kes siis puid peab lõhkuma? (Paneb kirve ahju kõrvale. — Vaheaeg. —)

E m a   H i l s e. Gottlieb, sina kuule seda, mis isa ütleb.

H ä ä l (laulab akna all).

Väike mees, koju jää
He juhhee!
Pese tasse, taldrikuid
He didel, didel, dim, dim, dim!

(Läheb akna alt mööda.)

G o t t l i e b (kargab üles, rusikaga akna poole). Raip, ära aja mind vihale!

Kogupauk prahvatab.

E m a   H i l s e (kohkub kössi). Oh Jeesus Kristus, kas müristab või?

V a n a   H i l s e (tahtmatult kokkupandud kätega). Issand Jumal taevas! Kaitse nüüd vaeseid kangruid, kaitse mu vaeseid vendi!

Väike vaheaeg.

V a n a H i l s e (enese ette, põrutatult). Nüüd voolab veri!

G o t t l i e b H i l s e (on kogupaugu ajal üles karanud, kirve kõvasti pihku haaranud, kahvatanud, sügavas sisemises ärevuses). Noh, kas nüüd ka ikka veel poe nurka?!

K e e g i k a n g r u t ü d r u k (majast tuppa hüüdes). Isa Hilse, isa Hilse, hoia akna alt kõrvale. Meie juures üleval lendas kuul aknast tuppa. (Ära.)

M i i l i k e (pistab pää naerdes aknast tuppa). Vanaisa, vanaisa, lastakse püssiga! Paar juba langesid maha. Üks muudkui keerles iseenese ümber, ikka ratasringi. Teine jälle rabeles maas kui varblasepoeg, kellel pää ära kistud. Ah, ah, ja nii palju verd purskas! (Kaob akna alt.)

Ü k s k a n g r u n a i n e. Paar meest on nad külmaks teinud.

Ü k s v a n a k a n g u r (majas). Pange tähele, nüüd nad näitavad soldatitele!

T e i n e k a n g u r (hädaldades). Ei, noh, vaadake ikka naisi! vaadake naisi! Kas nad ei tõsta undrukuid üles! Kas nad ei sülita soldatitele näkku!

Ü k s k a n g r u n a i n e (hüüab tuppa). Gottlieb, vaata oma naist, sel on enam üdi kui

sul, see kargab püssitikkude ees ringi otsegu tantsiks ta.

Neli meest kannavad ühte haavatut „majast" läbi. Kuuldub, et keegi ütleb: „See on Ullbrichi kangur." Sama hääl paari sekundi järel uuesti: „Temaga on küll asi õhtul, kuul on kõrvast sisse ja pääst läbi läinud."

Kuuldub, et mehed puutrepist üles lähevad. Väljas äkki: hurraa, hurraa!

Hääled majas. Kust nad neid kive saavad? — Nüüd tõmmake kõrvad ligipääd! — Kivitee äärest! — Nüüd, soldatid, hattjee, võtke vastu! — Nüüd sajab kive!

Väljas hirmukisa ja möirgamine, mis eemalt kuni maja ukseni edasi tuleb. Hirmuhäälega kistakse maja uks lahti.

Hääled majas. Juba laevad jälle! — Kohe annavad kogupaugu. — Isa Hilse, minge akna alt ära.

Gottlieb Hilse (jookseb kirvest tooma). Mis, mis, mis! Oleme me hullud koerad!? Peame me püssirohtu ja tina sööma leiva asemel! ? (Kirves käes, ühe silmapilgu viivitades, isale.) Pean ma oma naise maha tappa laskma? Seda ei tohi olla. (Minema tormates.) Alt, nüüd tulen mina! (Ära.)

Vana Hilse. Gottlieb, Gottlieb!

Ema Hilse. Kus Gottlieb on?

Vana Hilse. Kurat võttis ka tema.

H ä ä l m a j a s t. Minge akna alt ära, isa Hilse!

V a n a H i l s e. Mina mitte! Ja kui te kõik tõesti pööraseks lähete. (Ema Hilse'le kasvava kibedusega.) Siia on mind mu taevane isa istuma pannud. Eks, ema? Siia jääme istuma ja tegema, mis meie kohus on, ja kui ka kõik maailm kõrbeb.

Hakkab kuduma. Kogupauk prahvatab. Surmakuulist tabatud, ajab ennast Hilse kõrgele püsti ja langeb siis kummuli telgede pääle. Ühtlasi kõlab väljas tugev hurraakarjumine. Hurraa karjudes tormavad ka inimesed, kes seni „majas" seisnud, välja.

E m a H i l s e (küsib mitu korda). Isa, isa, mis sinuga on?

Alaline hurraatamine kaugeneb ja kaugeneb. Äkki tuleb Miilike rutulise jooksuga tuppa.

M i i l i k e. Vanaisa, vanaisa, nad ajavad soldatid külast välja, nad tormavad Dittrich'i maja kallale, nad teevad sedasama, mis Dreissicher'i juures. Vanaisa! (Laps kohkub, märkab, pistab sõrme suhu ja astub ettevaatlikult surnule lähemale.) Vanaisa!?

E m a H i l s e. No tee ometi suu lahti, mees, ja räägi üks sõna, nii ajab see juba päris hirmu pääle.

E e s r i i e l a n g e b.

Lauldakse kangrulaulu.
